

ლადო ჭანია

შაბილი
ქაბთულ მწერლობაში

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2009

მონოგრაფიაში წარმოსახულია ჩრდილო კავკასიელი ხალხების ეროვნული მოძრაობის თავკაცის შამილის როლი და მისია რუსეთის ექსპანსიური პოლიტიკის წინააღმდეგ გამართულ საღვთო ომში. ნაშრომში ხაზგასმითაა წარმოჩენილი ქართული არისტოკრატის მცდარი პოლიტიკური ორიენტაცია კავკასიის სისხლიან კამპანიაში და მათი როლი შამილის ჰაზაფატის ლიკვიდაციაში.

ნიგნში მოცემულია ქართველ შემოქმედთა არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება და მიმართება შამილის ფენომენისადმი.

რედაქტორი: პროფესორი *ს. სიგუა*

რეცენზენტები: პროფესორი *ტ. მოსია*
პროფესორი *თ. გვანცელაძე*

© ლ. ჭანია, 2009

გამომცემლობა „*უნივერსალი*“, 2009

თბილისი, 0179, ი. შავაშვიძის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-12-476-1

შამილი ქართულ მწერლობაში

„საერთო მტერი რუსობაა, ესაა შავი ნისლივით რომ ედებაკავკასიონის ქედსა. მის კალთატოტებს და თუ თავისუფალიარსებობა გვწადიან, კორიანტლად უნდა გადავიქცეთ ნისლის გასაფანტავად“.

შამილი.

რუსეთის იმპერიის კოლონიალურმა პოლიტიკამ, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში მძიმე ლოდი დაადო კავკასიელი ხალხების თავისუფლებას. ცივილიზაციისა და კაცთმოყვარეობის საბურველით შემოსილი რომანოვების ტირანია ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმების შემდეგ მიზნად ისახავდა ცივილიზაციურად ჩამორჩენილი, მაგრამ დიდი სულიერი კულტურის მატარებელი მთიელი კავკასიელი ხალხების დამორჩილებასა და მათ ფიზიკურ განადგურებას. ამასთან ერთად მეფის რუსეთი მთელი არსებით იყო დაინტერესებული კავკასიაში თავისი კულტურულ-პოლიტიკური ჰეგემონიის დასამყარებლად კავკასიელი ხალხები ერთმანეთისადმი დაეპირისპირებინა და მათი ძმობა-ერთობის ძირძველი კონცეფცია იმთავითვე მიწასთან გაესწორებინა. ამ პოლიტიკური ამოცანის განსახორციელებლად და „ნახევრად ველური“ ჩრდილო კავკასიელების მორჩილებაში მოყვანის მიზნით საქართველოს პოლიტიკური პლაცდარმის ფუნქცია დაეკისრა.

თავიდან კავკასიაში არსებობდა შემოსული მტრის წინააღმდეგ ერთიანი ბრძოლის იდეა. 1804 და 1812 წლების აჯანყების მასშტაბურობის და მისი არნახულად გახანგრძლივების ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი მასში მთიელი კავკასიელების აქტიური მონაწილეობა იყო სწორედ. მხოლოდ საერთო კავკასიური ომის ტალღას შეეძლო შეეჩერებინა იმპერიული რუსეთის გამძვინვარებული მანქანა. მაგრამ მოგვიანებით რუსეთის წინააღმდეგ მიმართული კავკასიის ერთიანი ბრძოლის ფრონტი მოიშალა იმ უმთავრესი მიზეზე-

ბის გამო, რომ ქვეყანაში შემორჩენილმა არაჯანსაღმა ძალებმა კავკასიის განთავისუფლება საქართველოს განთავისუფლების წინაპირობად არ მიიჩნიეს. სახელმწიფოებრივი მასშტაბით აზროვნების უქონლობა არ იძლეოდა ამის საშუალებას, რომ მონობაში გართხმულ ქართველობას თავისი დაფანტული ენერგია სწორი გეზითა და ორიენტაციით წარემართა. სახელმწიფოებრივ დანიშნულებას მოკლებულმა ქართულმა არისტოკრაციამ საღად ვერ შეაფასა არსებული პოლიტიკური სიტუაცია და რომანოვების მიერ მოწყობილ კავკასიის სისხლიან კამპანიაში ერთობ სამარცხვინო როლი ითამაშა.

მიუხედავად საქართველოს სახით ძლიერი მოკავშირის დაკარგვისა და მტერთან გამართული უთანასწორო ბრძოლისა თავისუფლების იდეით გულანთებული მთიელები უანგარო თავდადებისა და სიმამაცის მაგალითს უჩვენებდნენ თანადროულ მსოფლიო კაცობრიობას. ამბოხებულ მთიელებს ხელმძღვანელობდა ჩეჩნეთ-დაღესტანის პირველი იმამის ყაზი-მოლას სულიერი შვილი შამილი, რომელმაც ახალი ფანატიკური რწმენის, მიურიდიზმის სახელით დარაზმა მთიელები რუსული მილიტარიზმის წინააღმდეგ და ოცდახუთი წლის მანძილზე ჰაზავატი გამოუცხადა ფუძისა და მიწის შემგინებლებს.

შამილს მეტისმეტად სძულდა რუსები თავიანთი დაუნდობელი ხასიათის გამო: „ისე არ ახსენებდა ამ ქრისტიან ერის სახელს, რომ ზედ არ დაეყოლებინა „დონლუზი“. უპირო და გაუტანელიაო. ამბობდა შამილი რუსებზე, კაცი ვერ ენდობა, მაგათო. მოგატყუებს, გიღალატებს და პირში ჩალაგამოვლებულს დაგტოვებსო.“¹

დიდი ორგანიზაციული ნიჭისა და მთიელებში უდიდესი ავტორიტეტის წყალობით შამილმა შესძლო რეფორმების გატარება, რამაც თავისი სასურველი შედეგი მალე გამოიღო. ამ რეფორმების ძირითადი არსი მდგომარეობდა შემდეგში: „მან გააუქმა ადათი, რომელიც მრავალტომიან დაღესტანში მრავალნაირი იყო და არევ-დარევა შეჰქონდა მთიელთა ყოფა-ცხოვრებაში. ადათის ნაცვლად შამილმა სავალდებულო გახადა შარიატი-ყურანის საფუძველზე გამომუშავებული სამართლის კოდექსი. მოსპო წოდებრივი პრივილეგიები და რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე იმამატში არსებობდა

მხოლოდ სასულიერო და სამხედრო იერარქია." ² შამილმა შარიატისა და მაჰმადის რჯულის დუღაბით შესძლო მთიელების ერთ მუშტად შეკვრა, სხვადასხვა კულტურისა და ტრადიციების მქონე მთის გაბნეული ტომების დაურვება და მათი მართვა-გამგებლობის სახელმწიფოს ცენტრალიზებულ ნორმებზე დაქვემდებარება.

იმამატის გაერთიანებისა და განმტკიცების თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა შამილის მიერ ჩეჩნეთის და დაღესტნის ცალკე ერთეულებად დაყოფას, რომელთაც ნაიბები მართავდნენ. თითოეული ნაიბი ვალდებული იყო ომის დროს ათასამდე მიურიდი გამოეყვანა ბრძოლის ველზე. ამ რეფორმებისა და ხალხის ფართო მასებთან კავშირის წყალობით შამილმა მრავალჯერ სასტიკი მარცხი აგემა ჩრდილოეთიდან შემოჭრილ უხეშ ძალას.

შამილი განსაკუთრებით განიცდიდა საქართველოსთან პოლიტიკური ურთიერთობის მოუგვარებლობას, ვინაიდან თვალნათლივ ხედავდა, რომ სწორედ ქართველების შემწეობა-დახმარებით დაიმორჩილეს „გიაურებმა" მთელი ამიერკავკასია, ამასთან ერთად გამოთქვამს განცვიფრებას ქართველთა იმ შეუპოვარ გმირობაზე, რომელსაც ისინი იჩენდნენ მის წინააღმდეგ ბრძოლაში:

— „რუსები რომ მუსარს გვაგვლებენ მთიელებს, ეს მესმის და მეყურება, ვინაიდან ზღაპრულ მგელსავით ხახაში ძვალსავით გავეჩხირეთ, მაგრამ ამ ქართველებს რაღა უნდათ ჩემგან, რად ეხმარებიან რუსებს ასე ერთგულად და რად უჩვენებენ ასე გაბედულად და ოსტატურად მთის გზა-კვალსო. განა ჩემისა და დაღესტნის დამონება დაუბრუნებს მათ გამქრალ პოლიტიკურ არსებობას." ³

ნიშნეულია, რომ შამილი ისე ჩავიდა საფლავში, რომ ვერ ჩასწვდა ამ საიდუმლოს, ვერ გაიგო ქართველთა აგრესიის მიზეზი. არადა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ვერც მთამ გამოიჩინა დიდი პოლიტიკური უნარი და ალლო, ვინაიდან მთელი მეთვრამეტე საუკუნე ისე დასრულდა, რომ ერთი ბედნიერი დღე არ უნახავს ქართველობას დაღესტნელებისა და ჩეჩნებისაგან, და „როცა შამილმა შეიგნო ძალა ერთობისა და ფრიად საჭიროებდა საქართველოს მეგობრულ განწყობილებას, ცოტა არ იყოს დაგვიანებული აღმოჩნდა ასეთი შეგ-

ნება, რადგან ჩატეხილი ხიდის გამრთელება გაჭირვების დროს არც თუ აგრე ადვილია.”⁴

ქართველებსა და მთიელ კავკასიელებს შორის გაჩენილ უფსკრულს დიდხანს არ ენერა ამოვსება. პირიქით, კავკასიურმა კამპანიამ კიდევ უფრო გააღვივა მტრობის ცეცხლი მეზობლებს შორის, რამეთუ ქართული არისტოკრატია რუსეთის სამხედრო ექსპანსიის მეგზური და ალამდარი შეიქმნა კავკასიის მთიანეთის დაპყრობისათვის გამართულ ბრძოლაში, რამაც შესაბამისი გამოხმაურება ჰპოვა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში. აღრესად ნიშანდობლივია ნიკ. ბატათაშვილის პოლიტიკური დოქტრინა, რომელიც უმეტესად რუსული შტიკით დამკვიდრებულ მონურ მშვიდობასა და სისხლიან შურისგებაზეა დაფუძნებული:

„მან საფარსქევე მხოლოდ რუსეთის
ამოიყაროს ჯავრი სპარსეთის.”

აცხადებს პოეტი, რომელსაც მალე რუსული შტიკით გულმოცემულს დაღესტნელებისა და ჩეჩნების დამონების სურვილიც უჩნდება იმ ბოროტების სანაცვლოდ, რაც მათ მიუძღოდათ წარსულში საქართველოს წინაშე:

„რძწოდე კავკასო! ახლო არს დღე შენის აღსასრულისა!
შეთქმულან შენზედ ერთპირად ძენი ქართლისა სრულისა,
ალებად შენგან სისხლისა, უბრალოდ დაქცეულისა.”

ქართული საზელმწიფოებრიობის აღდგენის სურვილით გამსჭვალული პოეტი ვერ ამჩნევდა თუ რას მოასწავებდა მთიელების მუხანათურად განადგურება ქართველთა ხელით. ამასთან სიამაყითაც აცხადებს, რომ თბილისელი ყმანვილი კაცები ილია, ლევანი, დავითი, ბაკლანი, ზაქარია და ალექსანდრე ერისთავი ყველა შამილის დასაჭერად წავიდნენ მთაში, თავად კი მარტო დარჩა ქალაქში ლამაზი ქალების ამარა: „დედაკაცები ისევ ჩვენი, ჩვენი ყმანვილები და სახვების ფრანტები სულ შამილის დასაჭერად წამოვიდნენ, ქალაქი მე დამრჩა. მოუსვი ბიჭო! ამისთანა ფართო ოკეანე არც ერთ ხომალდს არ შეხვედრია”.⁵

ნიკ. ბარათაშვილის ინტუიციით, სწორედ რუს მუჟიკს ძალუძს დაამკვიდროს წესრიგი კავკასიაში. ამიტომაც ამ ღვთიით მოცემულ მადლზე როგორ შეიძლება ჭოჭმანი და ზედმეტი ფიქრი: „ძლივს საქართველოს მოუვიდა რუსი, რომელსაც ეყურება აქაურობისა.“⁶ წერდა ის თავის ბიძას გრ. ორბელიანს ილია ორბელიანის დატყვევების გამო. პოეტი არ მალავს თავის ნეგატიურ დამოკიდებულებას შამილის მიმართ, რომელმაც ლალატის გამო ილიას წინაშე ოც ავარიელ ყმანვილს თავი გააგდებინა. ამ შეუბრალებელ საქციელს ილია ორბელიანის აღშფოთება და პროტესტი გამოუწვევია.

– „შამილ! როგორ ეკადრება შენს სახელს მაგისტანა უწყალოება! თუ გინდა მაგით შეაშინო ვინმე, ვინ უნდა შეაშინო? ყველანი სიკვდილის შვილები ვართ ჭეშმარიტად, ახლა მეც სიკვდილი მირჩენია შენს ხელში ყოფნას!“⁷

ნიკ. ბარათაშვილის პოეზიაში დიდი გამოძახილი ჰპოვა ილია ორბელიანის დატყვევების ფაქტმა. ახლობელი ადამიანის დაკარგვამ პოეტის ნაზი სული შესძრა. თავის სულწაღვლიანობას ის ამჟღავნებს გრ. ორბელიანისადმი მიწერილ წერილებში, სადაც გამოთქვამს რწმენას, რომ შამილს ეყოფა გონიერება და ქართველ თავადს სასიკვდილო განაჩენს არ გამოუტანს.

შამილს მართლაც შეუტყვია ილიას გვარისშვილობის ამბავი და ქართველი თავადის საკუთარ შვილში გაცვლა განიზრახა, რომელიც რუსეთის მეფის ტყვეობაში იმყოფებოდა. ჯოჯოხეთის ცეცხლითაც დაემუქრა ილია ორბელიანს, იმ შემთხვევაში თუ ეს უკანასკნელი თხოვნით არ მიმართავდა რუსეთის იმპერატორს. თუმცა მას იმედები გაუცრუვდა, ვინაიდან ილიამ უარი განაცხადა შემოთავაზებულ წინადადებაზე.

„– შამილ – მივუგე მე, აქ ორჯერ და სამჯერ მეტი ტყვეებიც რომ გყოლოდა, მაშინაც ჩვენი მთავრობის წარმომადგენლები არ დასთანხმდებოდნენ შენს ასეთ წინადადებას. ხელმწიფე ჩვენი დიდად აფასებს ჩვენს სიცოცხლეს. თუმცა მას ერთ საათში შეუძლიან თითოეული ჩვენთაგანი სხვა ასეულებით შეავსოს. მაგრამ სახელმწიფოს კეთილდღეობა ბევრად მნიშვნელოვანია, ვიდრე ჩვენი სიცოცხლე. ამიტომ აზრადაც ნუ მოგივა რომ ჩვენზე შენი შვილი გადასცვალოს.“⁸ ილია ორბელიანი რვა თვე იმყოფებოდა შამილის

ტყვეობაში რაც მხატვრულად ასახა კიდევ თავის დოკუმენტურ თხზულებაში. ილიას ამ ჩანაწერებს ისტორიული პირველწყაროს მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან მასში აღწერილია, შამილის საზოგადოებრივი და პირადი ცხოვრების ამსახველი სურათები. მოცემულია იმამატიის სასულიერო, ადმინისტრაციული და სამხედრო მართვა-გამგეობის სისტემა.

შესაშური მხატვრული ექსპრესიულობითაა გადმოცემული შამილის გარეგნული პორტრეტის დახასიათება: „ლეკები სილამაზით ვერ შეიქებენ თავს. ვერც გარეგნული მოყვანილობით. ველური მკაცრი სახის მეტყველება ოდნავადაც არ შენელებიათ. რამდენადაც მხეცური შესახედაობისანი იყვნენ ისინი, იმდენად უფრო გამომეტყველი და წარმოსადეგი იყო მათი წინამძღოლი, თვითონ შამილი. მეტად მშვენიერი, თეთრი და მასთან ნორჩი

ილია შავლიაშვილი

სახე, ოდნავ ნაყვავილარი, ცისფრად მოელვარე, ჭროლა თვალები, საიდანაც გამოკრთოდა შორსმჭვრეტელობა, ჭკუა-გონება და იმისი სულიერი სიძლიერე. ტუჩებზე მუდამ ღიმილი დასთამაშებდა. როდესაც პირველად შევაველი თვალი შამილს, მეტად მომეწონა თვითონაც – მისი მდიდარი ჩაცმულობაც და შეიარაღებაც, რაც კიდევ უფრო აძლიერებდა მის ვაჟკაცურ სილამაზეს და სიკისკასეს“.

ილია ორბელიანი საგანგებოდ აღნიშნავს შამილის სახელმწიფოებრივ აზროვნებას და მის მიერ დანერგილ მართვა-გამგეობის წესებს. მისივე აზრით შამილი ფართო სარბიელზე გამოვიდა როგორც ხელმძღვანელი პოლიტიკურად

დამოუკიდებელი სამყაროსი, რომელსაც ძალუძდა რუსეთის იმპერიასთან გამკლავება. შამილის დიდ პოლიტიკურ გამჭრიახობაზე მეტყველებდა მის მიერ ჩეჩნეთისა და დალესტინის ერთმანეთთან ხელშეუხებლობისა და ურთიერთდახმარების ვალდებულებით დაკავშირება. რუსების წინააღმდეგ გამოცხადებულმა საღვთო ომმა კი შამილს უდიდესი ავტორიტეტი მოუპოვა მთაში. ის ღვთისმოშიშ წმინდანად იქნა შერაცხული, რომელსაც უნდა ეხსნა მათი სულები წყეულ გიაურთა ხელისუფლების მონობისაგან. მოსახლეობას შამილი წარმოდგენილი ჰყავდა წინასწარმეტყველის მოადგილედ და რაკი შამილის საქმისათვის იბრძოდნენ ამით ისინი ჭეშმარიტ ღმერთს და რელიგიას ემსახურებოდნენ. ილია არ მალავს თავის სიმპატიას შამილის სამხედრო ნიჭისადმი:

„უბრალო გიმრელი მოქალაქე, მაგრამ დაჯილდოებული შორსმჭვრეტელური ჭკუით, მტკიცე ნებისყოფით, სიმამაცითა და სხვა პირადი ღირსებებით. ამ ფრთხილმა და ფანატიკურად აღგზნებულმა კაცმა მრავალი ბედნიერი გარემოების გამო ხელისუფლება არნახულ საფეხურზე აიყვანა.“¹⁰

შამილმა ვერ მოახერხა ილია ორბელიანის საკუთარ შვილზე გადაცვლა. ის სხვა ტყვეებზე იქნა გაცვლილი. გამომშვიდობებისას ასეთი სიტყვებით მიმართა იმამმა ტყვედ-ყოფილს: „ახლა ჩვენ მეგობრები ვართ, ნათესავები, როდესაც გინდოდეს მოდი, შენ აქ ჩემთან არავითარი საფრთხე არ გელის და ისე მიგიღებ, როგორც საკუთარ შვილს“.¹¹

ტყვეობიდან განთავისუფლების შემდგომ ილია ორბელიანი კიდევ სამი წლის მანძილზე იქნევდა მახვილს მთიელების წინააღმდეგ. მისმა უდრეკმა ხასიათმა და შამილისადმი ქედუხრელობამ შთააგონა ნიკ. ბარათაშვილს თავისი შედეგის „მერანის“ დაწერა. არის მოსაზრება, რომ პოეტი ამ ლექსით „მიესალმება არა იანიჩარებს არამედ სხვა ვაჟაკებს, რომლებიც მიზნად დაისახავენ თავის ქვეყნის სამსახურს, ხალხისათვის თავდადებას.“¹² ნაწილობრივ ეს სიტყვები სიმართლეს შეეფერება, თუმცა ნ. ბარათაშვილი თავის ბიძას ილია ორბელიანს, იანიჩრად არ მიიჩნევს და მის მიერ რუსეთის ტახტისადმი გაღებულ ამაგს მშობლიური ქვეყნის სამსახურად და გამარჯვებად აღიქვამს. ილია ორბელიანი არც მალავს თავის ერთგულებას რუსული იარაღის სადი-

დებლად: „ჩვენი ჯარები დაიძრა მთისკენ და თუ ღმერთიც შეგვენია ძალიან, ძალიან მიანგრევენ ლეკის სოფლებსა“¹³.
აცხადებს ის ერთგან განსაკუთრებული სიამაყით.

ილია ჭავჭავაძემ საჯაროდ დაგმო ილია ორბელიანის და მისი მსგავსი იანიჩრების უღირსი ქმედება:

„ვთქვი თუ, ვისთვის შენ კისკასობ,
ვისთვის იჩენ სიმარდესა?
შენი რაა, რომ ამშვენებ
შენს დამლუპველ ოსმალეთსა?“
„იანიჩარი.“

იქნებ სულაც შამილის თავგანწირულმა ოცდახუთწლიანმა ბრძოლამ შთააგონა დიდ ილიას კავკასიის თავისუფლების მანიფესტი:

„ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღდგა, ხალხი მოქმედებს,
კასპიის ზღვიდამ შავ ზღვამდინა ერთ ფიქრსა ფიქრობს,
და ეგ ფიქრია მთელ კავკასიის თავისუფლება.“

გამქრალი პოლიტიკური არსებობის აღსადგენად როდი იქნევდა მახვილს გრ. ორბელიანი ჩეჩნეთ-დაღესტანში თავისი ხანგრძლივი სამხედრო კარიერის მანძილზე, არამედ რუსული იარაღის დიდებისა და „მამა-პაპათა სისხლისათვის.“ პოეტს კარგად ახსოვს ერეკლე მეორის ნაღვლიანი და ცრემლით გაზავებული სიტყვები: „ლეკთა განალაგეს საქართველო“ და დაუნდობელი მრისხანებით ებრძვის შამილის ფანატიკოსს მიურიდებს მათ წინაპართა მიერ ქართულ მიწაზე დანეულ ცოდვათა საზღაურად. მოგვიანებით, როცა გრ. ორბელიანი ავარიის მმართველი გახდა, აქტიურად ცდილობდა თავისი პაპის, ერეკლე მეორის საგარეო-პოლიტიკური კურსი თავს მოეხვია კავკასიელი მთიელებისათვის, თუმცა უკვირს მათი სიჯიუტე და მთიულური ჟინიანობა. ერთგან ის აღნიშნავს:

„ირაკლი ხანის შვილობა ძალიან ჰსწამთ აქა. ჩვენ კი იმისი გვარი მთას იქით გადავაცილეთ და იმათ რა რჯით.“¹⁴.

ავარიის მმართველობის პერიოდში გრ. ორბელიანი საკუთარ თავს ხან ავარიის ხანს უწოდებს, ხანაც – ატტილას

ტახტის მფლობელს. ნიკ. ბარათაშვილი ასე მიმართავს თავის ბიძას: „საყვარელო ძმაო გრიგოლ, უკაცრავად მთავარო ავარიისაო, ემირ ავარო, ატტილას ტახტზედ მჯდომარეო!“¹⁵ თავად გრიგოლს ურყევად სწამს თავის უფლება-მოსილება ავარიისზე. მისივე წარმოდგენით მხოლოდ შამილს თუ შეეძლება წაართვას მას ავარიის ხანის ტიტული. საერთოდ გრ. ორბელიანი შამილს ღირსეულ მოწინააღმდეგედ მიიჩნევდა. მან იცოდა თუ რა დიდი ორგანიზაციული და სამხედრო ნიჭით იყო დაჯილდოვებული იმამი, ამიტომაც სიფრთხილეს იჩენდა მის მიმართ, ყურადღებით სწავლობდა შამილის მიერ დანერგილ საბრძოლო ხერხებსა და მეთოდებს და მას საკუთარ სამხედრო სტრატეგიას უპირისპირებდა.

გრიგოლ ორბელიანი ცეცხლითა და მახვილით მუსრავდა „ფანატიკოსობის ცეცხლით აგზნებულ მიურიდებს.“ ის მთელს დაღესტანში დევნის შამილის ნაიბებს, რომელთაც საკუთარ თავზე მრავალჯერ განიცადეს ქართველი სარდლის ხმლის სიძლიერე და სისასტიკე. თავის წერილებში პოეტი სიამაყით აღნიშნავს თუ როგორ აიღო მისმა ჯარმა სოფელი, სადაც „ქვა ქვაზედ აღარ დაუშვეს და ამ სოფელთან ერთად აღხოცეს მიწისა პირით ქუდალიცი, კოლორიცი და ყუბპაცა.“¹⁶ ერთადერთი რაც ქართველ თავადს აწუხებს, ისაა რომ რუს ოფიცერს ლოყაში ტყვია მოხვდა, თუმცა ღვთის შეწევნით გადარჩენილა. ერთი სისხლისმსმელი რუსი ოფიცრის ლოყის გაკანვრა უფრო ანალვლებს პოეტს, ვიდრე – ასეულობით თავისუფლებისათვის მებრძოლი მთიელების სასტიკი ხვედრი. ი. მეუნარგია ასე აფასებს პოეტის სამხედრო მიღწევებს: „ორბელიანი დაღესტანში მსახურების დროს დიდი გულ-ფიცხი კაცი ყოფილა, რომელსაც არად მიაჩნდა კაცის-კვლა, სოფლის აკლება, ხალხის გადასახლება.“¹⁷

უმთავრესი მოტივი, რითაც სულდგმულობდა გრ. ორბელიანი კავკასიის კამპანიაში იყო შურისძიება ლეკებისაგან საქართველოს დარბევის გამო. სწორედ ამ შემცდარი მოტივით და მიზეზით უსწორდებოდა ის სასტიკად ჩეჩნეთისა და დაღესტნის ამაყ შვილებს. ვერანაირი ჰუმანური ქმედების ჩარჩოში ვერ თავსდება პოეტის მიერ აკლებული აულის შემზარავი სურათის დახატვა.

– „ვიდექით ორი დღე სალტაში, სადაცა წვიმისაგან თეთრად გარეცხილი გროვა ქვები უჩვენებენ იმ ადგილს, სა-

დაცა შარშან იდგა უმაგრესი სოფელი და მასში უფრო სო-
ფელზე მაგარნი მის მცველნი. აქა-იქ ახლაცა ჰყრია გამხმა-
რი გოგრები, რომელთაგან ერთი ვნახე ტყვიით განხრეტილი.
ვისი იყო? ყმანვილკაცისა, დიდების სიყვარულით აღტაცე-
ბულისა თუ ვინმე მოხუცისა ამ სოფლით მობეზრებულისა?
ზოგიერთი ქოხები ისევ ისე სდგანან. საშინელი გაოხრება:
სალტას, ქუდალს იდგნენ ორი ათასი კომლი კაცი, ახლა სად
არიან, რა იქმნენ? – მამავაცხონე. ეს სულ საქართველოს
სისხლის ღალადისია.”¹⁸ ამ სტრატეგიული პუნქტის აღების-
თვის გრ. ორბელიანს გენერალ-მაიორის ხარისხი უბოძეს.
შურისძიების აქტი რუსული შტიკითა და „ურას“ ძახილით
იქნა სისრულეში მოყვანილი და პოეტმა სხვათა თავისუფლე-
ბის განსყიდვით საკუთარი დიდების მკლავი შეიმოსა და ეკ-
ლიანი გვირგვინი დაიდგა ცოდვიან თავზე, რითაც შამილი
საშინლად აღაშფოთა:

გენერალ ორბელიანი

– „ევდოკიმოვი და ორბელიანი ჩემი ყველაზე დიდი მტრები არიან დალესტანში... ხელში თუ ჩამივარდა ორბელიანი, მე მას გავგლეჯ, ალბათ ისიც ასე მომექცევა.“¹⁹

მიუხედავად იმისა, რომ გრ. ორბელიანი საბრძოლო წარმატებების გამო სამხედრო ჩინით დააჯილდოვეს და მეხთულის სახანოს მმართველად დანიშნეს, ის მაინც განიცდის სულიერ დეპრესიას. დალესტნის მთებში გაუთავებელი თრევა-ხეტიალი და უსაზღვრო სისხლიზღვრა ბეზრდება, ხშირად საკუთარ თავს „დალესტნის ტყვესაც“ უწოდებს და სინანულს გამოთქვამს იმის გამო, რომ სასტიკი ომების მიუხედავად კავკასია ჯერაც არ იყო დაჩოქილი: „კავკასიის საქმე წასულია ჩვენის ხელიდამ. არავის ჰსჯერა, რომ ხუთის ბატალიონით, თუმცა შეიძლება მტრის დამარცხება, არ შეიძლება კი დალესტნის შეპყრობა. დასანანია, რომ ესოდენი სისხლის ღვრა ყოველწლივ, ესოდენი შრომა და ღვაწლი მიდის ამაოდ.“²⁰

მართალია, როგორც მეფის ქვეშევრდომს და სამხედრო მოხელეს დალესტანში სამსახური პატრიოტულ მოვალეობად მიაჩნია, თუმცა ყოველდღიური ყოფითი პრობლემის მოუგვარებლობით გამოწვეული სიმწარე და თავს დატეხილი ოჯახური ტრაგედია შავნალღლიანობას მმატებდა პოეტის მოუსვენარ და დაუდგრომელ სულს: „სიყრმიდან სიბერემდის ასე უნდა ვინოდეთ ერთი ლუკმა პურისათვის, რომლისა მოსაპოვებლად ძალებსავით უნდა ვეყარნეთ გარეთ, შორის ჩვენის სახლკარისაგან.“²¹ გრ. ორბელიანმა ისიც კარგად იცის, რომ ყველა ქართველი გენერალი მასსავით კეთილსინდისიერად როდი იხდიდა სამშობლოს წინაშე სამხედრო ვალდებულებას. მათი ამგვარი უდიერი დამოკიდებულება საერთო საქმისადმი კიდევ უფრო ამძაფრებდა პოეტის სულიერ დეპრესიას: „თბილისში ღენერლები უნდა ახლა ახალს ოპერას უყურებდნენ და მე კი აქ ვეგდო ამ საშინელს ტალახში, სიცივეში.“²²

ამ „ტყვეობიდან“ და ძალღერ ცხოვრებისაგან თავდახსნას ის მომეტებული ძალისხმევით მიელტვის რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს. თავის წერილებში ის აღნიშნავს, რომ სიამოვნებით გაცვლიდა დალესტანს და ზაქათალას ნისლიან მთებს ტრაპიზონზე. მეტიც, ქართული ტერიტორიების დაბ-

რუნებაზე ოცნებობს და ტრაპიზონის ფაშობასაც შენატრის
მოუსვენარი გენერალი.

შაჟი-მაჰმადი

კარატის ნაიბი. შაჰოლის შვილი.

რუსეთ-თურქეთის ომმა სულიერი მხნეობა შემატა შა-
მილს. თურქეთის სულტანი რუსეთთან გამარჯვების შემ-
თხვევაში სრულიად კავკასიას ჰპირდებოდა იმამს, რომელიც

თავის მხრივ არ მალავდა გაზრდილ პოლიტიკურ ამბიციებს და მთელს კავკასიაში ავრცელებდა ხმას თავის უფლებამოსილებაზე. გრ. ორბელიანი ირონიულად უყურებდა შამილის პოლიტიკურ ვნებებსა და ზრახვებს: „შამილმა ხალხს გამოუცხადა, რომ ხონთქარმა მიწყალობაო მთლად კავკაზი და ეგრეთვე თბილისიცა და ერევანიცა, და ქალებსა კი უფრო უნდა გიხაროდეთ რადგანაც ამის ბალებისა და ვეჩერებისათვის დიდი ტუალეტი არ მოგინდებათ და ახლა შამილს დიდის გულით მოსდომებია ერთი კარგი ლამაზი ქართველი ქალი, რომელმანცა სხუათა შორის უნდა ასწავლოს ჩვეულება ქართველებისა.“²³

ძვირად დაუჯდა პოეტს სარკაზმით შეზავებული ოხუნჯობანი. ოსმალეთის სულტანის დაპირებებით გულმოცემული შამილის შვილი ყაზი-მაჰმადი დიდძალი რაზმით კახეთს შეესია. გაბოროტებულმა მთიელებმა გადანვეს სოფლები გრემი, შილდა, წინანდალი, საიდანაც მათ გაიტაცეს დავით ჭავჭავაძის მეუღლე ანნა მცირეწლოვანი ბავშვით და გრ. ორბელიანის რძალი ბარბარე პატარა ვაჟით. პოეტი პირადად კონტროლზე იღებს ტყვეთა განთავისუფლების კამპანიას. ის ყველანაირად ცდილობს ოდნავ მაინც შეუმსუბუქოს დატყვევებულებს აუტანელი მდგომარეობა და შამილთან ინტენსიურ მოლაპარაკებასა და მიწერ-მოწერას იწყებს, თუმცა ისიც კარგად უწყის, რომ ეს კავშირები იმთავითვე სასურველ შედეგს ვერ გამოიღებდა. პოეტი არ მალავს თავის უიმედობას და მწუხარებას: „მეტად შეწუხებული ვარ და ეს უფრო მტანჯავს, რომ ჩემი მწუხარება უფრო შეძლებისამებრ დავმალო და არ უჩვენო არც ჯარს და მეტადრე არც აქაურთა მცხოვრებთა, რომელნიც შემომცქერიან და უნდა შემატყონ – იქნებ თავიანთ სასიხარულოდაც – მწუხარება რაიმე, მაგრამ არ გავახარებ არავისა.“²⁴

რამდენიმე წერილის მიწერის შემდეგ შამილმა გაიღო მონყალება და გრ. ორბელიანს მოკლე შინაარსის წერილი გამოუგზავნა, სადაც დიდსულოვნად აღუთქვამს პოეტს ტყვეებისადმი თბილ დამოკიდებულებას.. „თქვენი წერილი მომივიდა, რაც მასში ეწერა ვჰსცანი. მას უკან ღვთისაგან გამოგზავნილი ვარ და მისი ყოველი ბრძანება უნდა აღვასრულო. თქვენც თქვენის ხელმწიფის ბრძანებისა ხარო აღმასრულებ-

ბელი. ინშაჰლლა რაც შემიძლიან კარგად შევინახამ ტყვეებსა და პატივსა ვაძლევო." ²⁵.

იმავე წერილში შამილი ტყვეების სანაცვლოდ ერთ მილიონ ფულს და თავისი შვილის რუსთა ტყვეობიდან განთავისუფლებას ითხოვდა. გრ. ორბელიანს მიაჩნია, რომ ფულზე მორიგება შეიძლება, თუმცა რუსეთის მეფე შამილის შვილის განთავისუფლებას თუ დასთანხმდებოდა ეჭვი ეპარებოდა: „აქამომდე კიდევ იმით ვნუგეშიანობდი რომ მოვრიგდებოდი შამილთან და მალე დავიხსნიდით საბრალო ჩვენს ტყვეებს და ახლა კი ეს იმედი ასე შემიმცირდა რომ არ ვიცი როდის გვაღირსებს ლ-თი იმათს განთავისუფლებას." ²⁶.

მიუხედავად ამგვარი პესიმისტური განწყობისა გრ. ორბელიანი არ კარგავს იმედს და შამილთან მინერ-მონერას მეტი ინტენსივობით აწარმოებს. სარდალი შეახსენებს კავკასიის მთის მბრძანებელს ერთმანეთის დაუძინებელი მტრები რომ იყვნენ, თუმცა იმამის კეთილშობილებისა და სულგრძელობის იმედით აღვსილი კეთილი საქმის ქმედებისაკენ მოუწოდებს მას, რამეთუ მისი სიტყვებით ამ ქვეყანაში ყოველივე წარმავალი და ამაოა – კეთილისა და ღვთიით-სათნოების გაცემის გარდა:

– „მოგმართავთ ახლა თქვენ ღვთის მლოცველ მუსლიმთა უფროსო! ჯერ ისევ წინათ ჩემი ძმა ილია გყავდათ ტყვედ, რომელიც დიდი ხანი არ არის გარდაიცვალა, ახლა კი ტყვედ ჩაგივარდნენ მეუღლე მისი პატარა ვაჟით და ძმისწული ნინოთურთ. ნათლად სჩანს აქედან, რომ სასჯელი ესე ღვთისაგან მომერგო, და მეც არ ვდრტვინავ. მის წმინდა ნებას ვემორჩილები. მაგრამ თქვენ თქვენის გულისა და გრძნობათა კეთილშობილებით ჩემს ტყვე ნათესავ ქალებს ასეთის მწუხარებისა და ურვის დროს კაცთმოყვარებრივს ყურადღებას არ აკლებთ, რისთვისაც ღმერთი მოგაგებთ ჯილდოსა." ²⁷.

პოეტი ცდილობს დაარწმუნოს შამილი, რომ ხელისუფლება არ აიღებდა თავის თავზე ვალდებულებას ტყვეთა გამოსხნისათვის. ამიტომაც მოუწოდებს მას გამოიჩინოს გონიერება და ძუძუთა ბავშვების განთავისუფლება მაინც არ დააყოვნოს, მძევლად კი მისი რძალი დაიტოვოს. სულგრძელობისაკენ მოხმობამ სასურველი შედეგი გამოიღო და შამილმა ამ წერილის პასუხში მოითხოვა შვილის ჯემალ-ედინის განთავისუფლება და ერთი მილიონი ვერცხლის ფული.

გრ. ორბელიანმა შამილს შვილის ტყვეობიდან გამოსხნაზე შუამდგომლობის პირობა აღუთქვა, რაც შეეხება ფულს დიდკაცურად აუხსნა ამ ფულის სიდიდე და მცირე დროში მისი შოვნის შეუძლებლობა. საბოლოოდ მოლაპარაკებამ სასურველი ნაყოფი გამოიღო და 1854 წლის აპრილში ყველაფერი კეთილად დასრულდა. რუსეთის იმპერატორმა გაანთავისუფლა ჯემალ-ედინი და 40 000 მანეთიც გაიღო დავით ჭავჭავაძის სახლობის გასანთავისუფლებლად. ტყვედყოფილებმა ორი კვირა დაჰყვეს პოეტის სახლში. კუპიდონებივით მშვენიერი ბავშვების ყივილ-ყივილმა სამოთხეს დაამსგავსა მგოსნის დაუნჯებული სახლი თემირ-ხან შურაში.

გრ. ორბელიანი კახეთის ინციდენტის შემდეგ კიდევ უფრო სასტიკ და დაუნდობელ ზომებს მიმართავს შამილის წინააღმდეგ. მისი სადამსჯელო ოპერაციების შედეგად ცეცხლის ალში იწვის მთელი დაღესტანი. მისი ბრძანებით ძირიანად სთხრიან მეჩეთებსა და მიზგიტებს, სიკვდილს სთესავენ მიურიდების ოჯახებში, ჰკაფავენ ტყეებს, რათა მთების სიღრმეში, დააჩოქოს მტერი და ამ სისასტიკეს სჩადის მთელი საქართველოს სახელით „ქართველთა სისხლის საზღაურად.“ პოეტი არ მალავს თავის აღტაცებას და წარმატებას შამილთან გადახდენილ ომებში: „დღეგრძელობა შენა გქონდეს, რომ მე ისინი დათვსავით ვალრიალუ და კახეთის სისხლი ავიღე.“²⁸

გრ. ორბელიანმა სალათავიისა და ბურთუნაის ალებით მძიმე ლახვარი ჩასცა შამილს, რომელსაც ამ გამაგრებული პუნქტების წართმევის შემდეგ ბრძოლის ხალისიც დაეკარგა, ხოლო პოეტს გენერალ-ადიუტანტობა ებოძა. მთავარმართებელმა ბარიატინსკიმ ასე მიულოცა ხელმწიფის წყალობა მრისხანე სარდალს: „აღარ მაცდით თითქმის გონს მოვიდე, უპატივცემულესო თავადო გრიგოლ დიმიტრის ძე, ისევ თავბრუს მხვევთ თითქმის ყოველდღე თქვენის ბრწყინვალე და ჩინებულ გამარჯვებათა გრგვინვა-ქუხილით...“²⁹

ბურთუნაის ციხე უკანასკნელი ნავთსაყუდელი იყო შამილისა, რომლის დაკარგვის შემდეგ ის დარღოში დარჩა გამოკეტილი. თავად პოეტი ასეთ შეფასებას აძლევს ამ გამარჯვებას: „ჩვენი სისხლი ავიღე შამილის კისრიდამ. სულ რჯული გავაგდებინე მივამტვრიე-მოვამსხვრიე მრავალჯერ, ბევრი დავატყვევე, მრავალი დაუხოცე.“³⁰

გრ. ორბელიანის წერილებში საინტერესო ცნობებია დაცული შამილის ცნობილი ნაიბის ჰაჯი-მურატის შესახებ, რომლის სამამაცე და მხნეობა მთელს კავკასიაში იყო ცნობილი. თავისი სამხედრო კარიერის დასაწყისში ჰაჯი-მურატი რუსეთის იმპერიის სამსახურში იყო და თავდაუზოგავად ებრძოდა ყაზი-მოლასა და შამილის მიურიდებს. ერთ ხანს მას ავარიის მმართველობაც ჩააბარეს, თუმცა დასმენის შედეგად რუსებმა ირწმუნეს მისი ფარული კავშირი შამილთან და მეამბოხე მთიელი დაატუსაღეს. ჰაჯი-მურატმა გაქცევით უშველა თავს, შამილთან გამოცხადდა და თავისი სამსახური შესთავაზა. იმამმა ის თავის ნაიბად დანიშნა და ავარია ჩააბარა. მალე მამაცმა ნაიბმა მთელი ავარია იმამის გავლენის ქვეშ მოაქცია.

გრ. ორბელიანს არაფრით არ ეპიტნავენოდა შამილის და ჰაჯი-მურატის ურთიერთკავშირის განმტკიცება. გააფთრებით ლამობდა რომელიმე მათგანი ბრძოლის ველზე ეხილა და იქ გასწორებოდა სათანადოდ. ეს მომენტიც მალე დადგა. 1946 წელს გრ. ორბელიანი დრავუნთა დივიზიონის სალდატებთან ერთად აულ ქუთიშში შეიჭრა, სადაც ბრძოლის ველზე ჰაჯი-მურატს გადააწყდა, თუმცა ნაიბმა არ ისურვა პირისპირ შერკინება ქართველ თავადთან. ეტყობა „ირაკლი ხანის“ სახელი ჯერაც რიდს და მონიწეობას იმსახურებდა მთიელებში. პოეტიც ხომ ერეკლეს შთამომავლობით იწონებდა თავს.

ჰაჯი-მურატმა ქუთიშშთან მარცხი ვერ მოინელა და დღენიადაგ შურისძიებაზე ნაღვლობდა. მან ხუთას მიურიდ-თან ერთად მუხთულის ხანის ყოფილი გამგებლის ახმედ-ხანის ქვრივი ნოხ-ბიქე გაიტაცა ღამით. ჰაჯი-მურატს პირადი ანგარიში ჰქონდა ახმედ-ხანთან, რომლის დაბეზლების შედეგად დააპატიმრეს კიდეც. ის ხელსაყრელ მომენტს ეძებდა, რათა სამაგიერო მიეზღო ახმედ-ხანისათვის, თუმცა მტრის უეცარმა სიკვდილმა მისი მოზღვავებული ემოციები გაანელა. ამიტომაც, სავარაუდოდ მის მიერ ახმედ-ხანის ქვრივის გატაცება უფრო გრ. ორბელიანის გამოწვევას უდრიდა. ჰაჯი-მურატი არც მალავს თავის განწყობას და გრ. ორბელიანს ჯაშუშის პირით შეუთვალა:

– „ეს საქმე ვჰქმენ განგებ შენ გასაჯავრებლად და შე-სანუხებლადო.“³¹

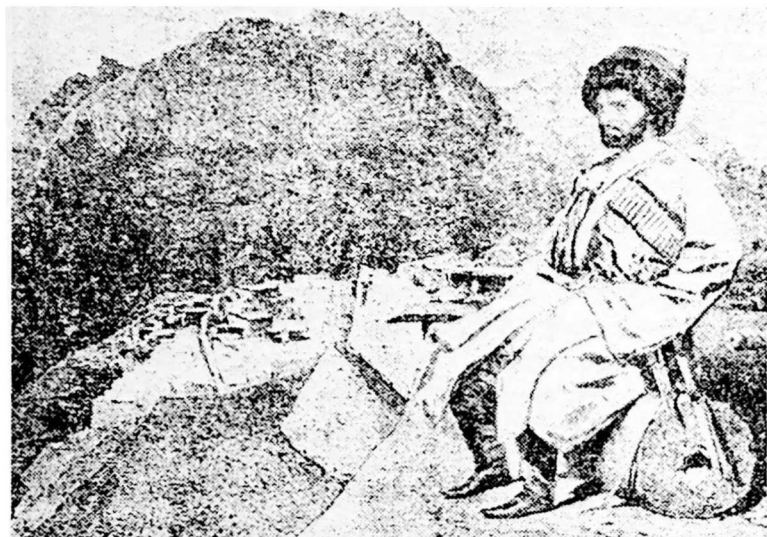
გრ. ორბელიანმა უზომოდ შეურაცყოფილად და დამცირებულად იგრძნო თავი, ვინაიდან ქალი მისი საბრძანისიდან იქნა გატაცებული. ის მყისვე გამოუდგა ჰაჯი-მურატს ქვრის გასანთავისუფლებლად, თუმცა ნაიბმა მოასწრო სამშვიდობოს გაღწევა, რის გამოც გულალრენილი პოეტი არ მალავს თავის აღშფოთებას და სამაგიეროს მიზღვევით იმუქრება:

– „პაპა ჩემი ირაკლი ხანი არც დედაკაცებს ეომებოდა და არცა იპარავდა ცხვრებსა მეთქი და არცა მე ვიქ მაგ გვარ შესარცხვენელს საქმესა მეთქი. მე როგორც კაცი, ისე შეგხვდები ხმალამოლებული აშკარად, დღისით მეიდანზე და მაგ თავს ჩალმიანად მოგგლეჯ“³².

მოგვიანებით გრ. ორბელიანმა ნაწილობრივ ჩამოირეცხა ჰაჯი-მურატისაგან მოგგვრილი სირცხვილი, როცა მოულოდნელი შეტევით აიღო გამაგრებული აული ქოხი და მიწასთან გაასწორა ის თავის მოსახლეობასთან ერთად. თუმცა მალე მოვლენები ისე განვითარდა, რომ გრ. ორბელიანი და ჰაჯი-მურატი ურთიერთმტრობის ნაცვლად შერიგების გზას დაადგნენ. ინიციატივა თავდაპირველად შამილის ნაიბმა გამოიჩინა. მან მიწერ-მოწერა გამართა ქართველ თავადთან რუსეთის ხელმწიფესთან კვლავ დაახლოების მიზნით, რასაც თავად პოეტიც ადასტურებს. „მე ძალიან კარგი მიწერ-მოწერა გავმართე ჰაჯი-მურადთან, რომლისგანაც პასუხიც მომივიდა და ხვეწნა, რომ უშუამდგომლო სარდალთან“³³.

გრ. ორბელიანმა ჰაჯი-მურატთან მოსალოდნელი შერიგების ამბავი დაწვრილებით მოახსენა სარდალ ფონ კლუგენაუს, რომელმაც თავის დროზე ჰაჯი-მურატი შეიპყრო, როგორც – შამილის ჯაშუში და მოღალატე. ჩანს პოეტმა ამ რუსი გენერლისგან მიიღო ინსტრუქცია ბოლომდე ეწარმოებინა მოლაპარაკება გადმობირების თაობაზე და მოენეების პირით გარკვეული დაპირებაც შეუთვალა ნაიბს: „თუ მართლის გულით მეუბნება გამოვიდეს თავის ცოლით – და მე ირაკლი ხანის შვილი... სიტყვას ვაძლევ, რომ ვაპატიებინო ხელმწიფეს“³⁴. როგორც აკ. განერელია მიუთითებს, ძნელია ირწმუნო და ექვი არ შეიტანო ჰაჯი-მურატის ამ მონანიებაში და მის გულახდილობაში, რამეთუ ათი წლის მანძილზე მამაცი ნაიბი შამილის ბრძანებების ერთგული შემსრულებელი იყო. თუმცა არც ის იყო გამორიცხული, რომ წინასწარი თადარი-

გის მოსინჯვის მიზნით მას გრ. ორბელიანის პოლიტიკური ნება ზუსტად გაეცნობიერებინა, რათა შემდგომში მოუფიქრებელი და საბედისწერო ნაბიჯი არ გადაედგა. თავის მხრივ არც გრ. ორბელიანი ენდობოდა ბოლომდე მთიელს და განსაკუთრებულ სიფრთხილეს იჩენდა მასთან ურთიერთობაში: „მე და ჰაჯი-მურადი ლაპარაკში ვართ, იმედებს მაძლევს, თუ არ მატყუებს.“³⁵ - აცხადებს ერთგან პოეტი.

ჰაჯი-მურადი

შამილის ნაიბი

მოვლენების შემდგომმა დრამატიზირებამ ცხადყო, რომ ჰაჯი-მურადი არც თუ უსაფუძვლოდ ეძიებდა რუსეთის ხელისუფლებასთან დაახლოების გზებს. მას შამილთან მოუვიდა უთანხმოება, რომელიც სერიოზულ კონფლიქტში გადაიზარდა. არსებობდა ვერსია იმის შესახებ, რომ შამილს აღიზიანებდა თავისი ნაიბის მზარდი პოპულარობა მთიულეთში და შეგნებულად გაგზავნა, თავისი ჯარით ტაბასარანში, რათა იქ რუსებთან გამართულ უთანასწორო ომში დამარცხებულიყო და სახელი გატეხვოდა მთიულეთში. შამილის ვარაუდი და ზრახვები ზედმინევნით გამართლდა. ჰაჯი-

მურატმა მარცხი იწვნია ტაბასარანში, რის გამოც იმამმა ის ნაიბობიდან გადააყენა და საჯაროდ მხდალი უწოდა. ამგვარმა უმონყალო შეფასებამ წონასწორობა დააქარგვინა ნაიბს და მკვახედ შესძახა ყოფილ მფარველს: „მე რომ მხდალი არა ვარ, კავკასიაში ეს ბავშვებმაც კი იციან, მთიელები და რუსებიც დიდი ხანია პატივს სცემენ ჩემს სიმამაცეს. შენ კი როგორ იბრძოდი? შენ გყავდა ხუთმეტი ათასი ჯარისკაცი, რამდენიმე ზარბაზანი. გრამოტინმა კი ქუდით ქვა გასროლინა. შენ კურდღელსავით გარბოდი და მაშასადამე მხდალი მე კია არა, შენა ხარ.“³⁶

უთუოდ აღასანიშნავია ლ. ტოლსტოის მოსაზრება შამილისა და ჰაჯი-მურატის გათიშვის შესახებ. მწერლის აზრით მათ შორის შუღლის ჩამოგდების მიზეზი ყოფილა კითხვა, რომელიც ჰაჯი-მურატისათვის დაუსვამთ ნაიბებს:

– ვინ იქნება შამილის შემდეგ იმამიო?

– იმამი იქნება ის ვისაც ხმალი უჭრის“³⁷. – უპასუხნია მამაც ნაიბს, რომლის უკომპრომისო ტონი ცხადია მიუღებელი იქნებოდა შამილისათვის და მან თავისი ყოფილი ნაიბის დასჯა გადანყვიტა. გრ. ორბელიანის მითითებით თუ შამილი არ დასჯიდა ჰაჯი-მურატს და მას თავს არ მოსჭრიდა მისი უფლებები და ავტორიტეტი მთაში საგრძნობლად შეირყეოდა. პოეტი ერთგან წერს: „ჰაჯი-მურატი გამოუცვლელია შამილის ნაიბებიდან და მხოლოდ ერთი ცხენი და ერთი თოფი გაუშვია და სხვა ერთიანად აუკლია იმის სახლ-კარი“³⁸.

გრ. ორბელიანის ვარაუდით შამილმა ჰაჯი-მურატის განდევნით გამარჯვება განდევნა თავისი ბანაკიდან. საგულისხმოა, რომ შამილის დამარცხების უმთავრესს მიზეზს აკ. განერელიაც იმამსა და ნაიბს შორის ჩამოვარდნილ განხეთქილებაში ხედავდა: შამილი თავის შვილს ყაზი-მუჰამედს არ უმაღლავს თავის სულიერ განცდებს:

„ძალიან გულადი იყო. მაგრამ უზენაესმა არ დააჯილდოვა იგი დიდი ჭკუით და სიფრთხილით... ჩვენ ადრე გავიყარენით და თვითოეულს მოგვეზღო სამაგიერო უნებლიე შეცდომათა გამო: მას ჩემგან ნასულს და მე უიმისოდ დარჩენილს – ღუნიბში რომ მყოლოდა იგი, ახლა აქ არ ვიქნებოდი.“³⁹

გრ. ორბელიანი იმედოვნებს, რომ ამ განხეთქილებას შესაფერისად გამოიყენებდა რუსის სარდლობა, მითუმეტეს მას შემდეგ, რაც სისხლი დაიღვარა შამილსა და ჰაჯი-მურა-

ტის მიუხრდებლად შორის. მამაც ნაიბს ყველა გზა მოჭრილი ჰქონდა და ის იძულებული გახდა კვლავაც თეთრი მეფის სამსახურში ჩამდგარიყო და შამილის წინააღმდეგ აქტიური ბრძოლა გაემართა. მაგრამ ეს მას შემდეგ უნდა მომხდარიყო, როცა მისი ოჯახის წევრები შამილის ტყვეობიდან განთავისუფლდებოდნენ. მანამდე კი ჰაჯი-მურატი შეთოკილი იყო და ამ თოკის ბოლო შამილს ეჭირა ხელში.

გრ. ორბელიანი და ჰაჯი-მურატი ერთმანეთს თბილისში შეხვდნენ, როგორც ერთი საბრძოლო ბანაკის წარმომადგენლები. 1851 წლის აგვისტოში კი ნაიბი გრ. ორბელიანს ზაქათალაში ეწვია. პოეტი არ კარგავს არისტოკრატიულ ეტიკეტს და ჩვეული ტაქტიკით და სილალით გაუნია სტუმარ-მასპინძლობა გუშინდელ მოქიშპეს, რომლის სიმამაცესა და დიდბუნოვნებას ერთსულოვნად აღიარებდნენ კავკასიის მთიანეთში:

– „მადლობელი ვარ, მთის არწივო, რომ გამიხსენე – ამბობს გრიგოლი.

ჰაჯი-მურატმა გულრწფელი ბავშვივით გაიღიმა. ქათინაური ესიამოვნა.

– ხალხს უთქვამს. თუ გყავს მეგობარი, ხშირად-ხშირად ინახულე, რომ ბილიკი ბალახმა არ დაფაროს. ხალხს მშვიდობა სჭირდება, ხმაღს – ომი, კაცს – მეგობარი.“⁴⁰

ჰაჯი-მურატი პოეტთან სტუმრად რამდენიმე დღე დარჩენილა, თუმცა უამინდობის გამო მარტო ნადირობით შეიქციეს თავი, რაზედაც თავად პოეტი მიუთითებს ნაღვლიანად: „ჰაჯი-მურატი აქ მოვიდა ჩემთან სტუმრად, მაგრამ ყოველდღე ავდარია და ვერსით ვერ წავედით. მხოლოდ ვინადირევი რამდენჯერმე მწევრებითა.“⁴¹

მეფის ხელისუფლება სრულად არ ენდობოდა ჰაჯი-მურატს და ყველანაირად ლამობდა აქტიური საბრძოლო მოქმედებებისაგან განერიდებინა ის. სწორედ ამ გარემოების გამო მამაცი ნაიბი ქ. ნუხაში გაამწესეს დროებით საცხოვრებლად და მცველებიც მიუჩინეს. ჰაჯი-მურატის მეამბოხე სულმა დიდხანს ვერ გაძლო ტყვეობაში. მას შემდეგ რაც ის დარწმუნდა, რომ რუსეთის ხელისუფლება არ აპირებდა მისი სახლობის შამილის ტყვეობიდან გამოხსნას, მან თავად გადაწყვიტა დროზე ეშველა ოჯახისათვის. ამ მიზნით თავის თანამოძმეებთან

ერთად გაქცევა მოახერხა, თუმცა დადევნებულმა ჯარისკაცებმა ალყაში მოაქციეს და უმოწყალოდ ამოხოცეს.

ქართული არისტოკრატიის გარკვეულ ნაწილი და მათ შორის გრ. ორბელიანი აღფრთოვანებას არ მალავდა მამაცი მთიელის ტრაგიკული აღსასრულით: „ჰაჯი-მურატის ჩაძალღება ძალიან მიამა – თუმცა კი არ უნდა მომხდარიყო ამ გვარად“⁴².

ჰაჯი-მურატის მოჭრილი თავი ძღვნად მიართვეს მთავარმართებელ ვორონცოვს თბილისში. ნაცვლად იმისა, რომ მიწისათვის მიეზარებინათ განაწამები კაცის გაგლეჯილი სხეულის ნაწილები, თბილისის საზოგადოება – როგორც რუსეთის არისტოკრატიული ფენის ორგანული ნაწილი, სიამოვნებით იწონებდა თავს ამაყი და მამაცი მთიელის მოჭრილი თავის ცქერით. სამაგიეროდ თავისი სიმპათია და აღფრთოვანება არ დაუმალავს შორეთიდან ჩამოსულ ფრანგ მწერალს ალ. დიუმას, რომელმაც ჰაჯი-მურატი რაინდული სიტყვებით შეამკო: „იგი ლეგენდის გმირია. რაც მეტი დრო გავა, მისი აჩრდილი უფრო გაიზრდება“⁴³.

კავკასიის მთავარმართებელი ვორონცოვი
1845-1854

ქართულ პოეზიაში ჰაჯი-მურატის პიროვნებას ფართო გამოხმაურება არ მოჰყოლია. აღსანიშნავია ნიკ. მიწიშვილის ლექსი „ჰაჯი-მურატის მოჭრილი თავი“. ლექსში ავტორის მიერ გატარებულია ის აზრი, რომ თავისუფლებისაკენ მიმავალ ეკლიან გზაზე ხალხს შეუპოვრობასთან ერთად ერთსულობა და ნაციონალური თვითშეგნება უნდა გააჩნდეს. პოეტს არ სჯერა მერყევი და გაორებული ბუნების კაცს შეეძლოს ხალხის აზვირთებული ენერგიის სწორი გზით წარმართვა. მართალია, შამილის მამაცი ნაიბი ჰაჯი-მურატი მთელს კავკასიაში საარაკო ვაჟკაცობითაა განთქმული, თუმცა თავისი რთული ხასიათის გამო ხან ვორონცოვის არმიაში იმყოფებოდა, ხანაც შამილის მხარდამხარ იქნევდა მახვილს, თუმცა „ხუნჩახელ ჰამლეტს“ ეს გაორება ძვირად დაუჯდა:

„მაგრამ თუ იბრძვი სამუდამოდ უნდა იცოდე
გაორებული კაცის ბედი თავდება მარცხით.“

„ჰაჯი-მურატის მოჭრილი თავი“

შემადრწუნებელია გაორებული ადამიანის ხვედრი. მას არსთაგანმრიგემ არც დამტირებელი არგუნა და არც – ჭირისუფალი. ამიტომაც მის მიერ ამოდ დანთხეული სისხლი არც მტერში და არც მოყვარეში სიბრალულსა და თანაგრძობას არ ინვევს:

„ამ სისხლისათვის ცრემლს შამილი არ იმეტებდა
გამყიდველმან ღირსეული ჰპოვა ნათესი
და ვორონცოვიც, სხვას რომ წინათ აიმედებდა
ასე ფიქრობდა: სისხლიაო მოღალატესი.“

ტ. ტაბიძესთვის კი ჰაჯი-მურატის სახელი ვაჟკაცური სულის ძალისხმევასთან ასოცირდება. სიმბოლურია ისიც, რომ პოეტი ერთ კონტექსტში ახსენებს ალ. ბატონიშვილსა და ჰაჯი-მურადს, რათა ამ მინიშნებით კავკასიის ხალხების ერთიანობის აუცილებლობა იქადაგოს და მომავლის ორიენტირიც სწორად განსაზღვროს:

„სხვა ისკანდერი გულჩახვეული

ებრძოდა ჯვარს აქ ალექსანდრე
ჰაჯი-მურადის მოკვეთილ თავზე
ჯარისკაცებმა ჯავრი იყარეს."

„დალესტნის მთები"

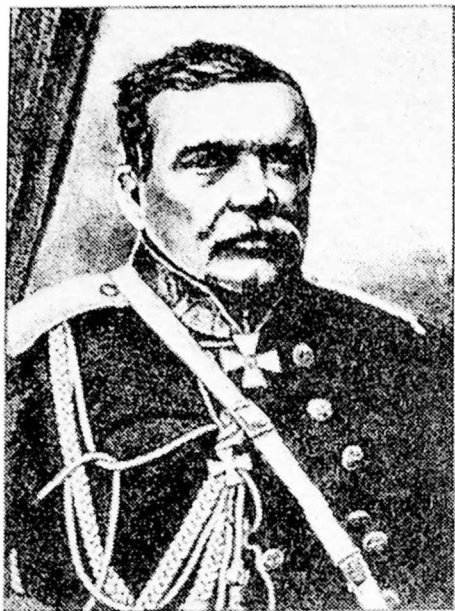
ჰაჯი-მურადის მონამეობრივი აღსასრული გაბრიელ
ჯაბუშანურისათვის არის დაუოკებელი სწრაფვა და ლტოლ-
ვა უძვირფასესი, თანამგრძნობი ადამიანის წინაშე, ამაღლე-
ბულ სიყვარულთან მისვლის მცდელობა. ჰაჯი-მურადის
ზნემაღალ ხასიათს მიახლოებული პოეტი უმძიმეს სულიერ
გვემას განიცდის ქისტი ქალის ჰადიშათის სიყვარულით
გულმოკლული და თავგანწირული.

„ჰოი, ჰადიშათ, მე შენ გეძახი
ისმინე, ჩემი ჩარგა მწირული
ვით აგებული შუბზე ყაზახი,
მე შენი ეშხით ვარ განწირული
ვარ დაცხრილული ჰაჯი-მურადი
შენი სახმილი მესაფეხურა".

„ქისტი ქალის – ჰადიშათის სურათზე".

ჰაჯი-მურადის საგმირო საქმეებმა და ხალხში ქებულმა
ვაჟკაცობამ ქართულ დრამატურგიაშიც ჰპოვა მხატვრული
ასახვა. იონა ვაკელმა თავის დრამატულ პიესაში „შამილი"
რეალისტურად ასახა ჰაჯის ტრაგიკული ხვედრი. პიესის ავ-
ტორი ეთაყვანება მთიელის მეომრულ სულს და უნაპირო
თავგამეტებას:

„ხუნძახის მთაში ჰკიდია
ჰაჯი-მურადის ფარიო
მოუვლის ომის სურვილიო
ხანდახან შესძრავს ქარიო".

კაკასიის მთავარმართებელი
ერმოლოვი

თავად შამილი პიესაში წარმოჩენილია, არა როგორც მოშურნე და ანგარებიანი წინამძღოლი, არამედ – იმამი, რომელსაც ურყევად სწამს თანამებრძოლის უღალატო ბუნება და ხასიათი. ნიშანდობლივია, რომ შამილი, რომელიც იმისთვის ცხოვრობდა ამ ქვეყანაზე, რომ მტრები ემუსრა და მთის კისრიდან მონობის უღელი გადაედრო, თავისი ოცდახუთწლიანი ბრძოლის მიმწუხრს, გუნიბის ციხეში გიაურებისაგან გამომწყვდეული, ჰაჯი-მურადის გარდასულ ლანდს ელაციცება:

„და მხოლოდ ჰაჯი შემენახა ვით მეგობარი,
ამ ჯოჯოხეთში ახლა რომ ვარ, არ ვიქნებოდი“⁴⁴.

პაჭი-მურადი

შამილის ღრმა რწმენით რაკი მტერი ცეცხლითა და მახვილით ანადგურებს ყველაფერს მას ტკბილი სიტყვებით როდი უნდა დაუპირისპირდე, არამედ – ალესილი ხმლებითა და რაინდული თავგანწირვით. მთის არწივის საბრძოლო ლოზუნგი ასეთია. „ამ ერთ მუჭა ხალხს ყოველი მხრიდან გზა შეგვიკრეს. ჩვენი ბეგები და ხანები, ქართველი თავადებიც ურუსებს ემხრობიან. მაგრამ არაფერია. ჩვენი ნახდენით ისინი მხოლოდ მონობას მოიმკიან“.⁴⁵ შამილი აღშფოთებას არ მალავს ქართველ თავადთა უნიათო ქმედების გამო, რომელნიც კავკასიის მთიანეთის ნახდენით საკუთარი დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას ლამობდნენ. თუმცა ქართველ ხალხში ის ხედავს იმ ხელუხლებელ და შეურყვნელ ძალას, რომელსაც ძალუძდა კავკასიის ერთ მუშტად შეკერა და საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთიანი სულისკვეთებით

დარაზმვა. ამ უნაპირო ძალას პიესაში მოხუცი ხევსური განასახიერებს, რომელიც მზადყოფნას გამოთქვამს თავის შვილთან და ასს რჩეულ ხევსურთან ერთად კავკასიელი ძმების ხვედრი გაიზიაროს და გიაურების სისხლი დალიოს. სალბუნად ჩაესმის იმამ შამილს მოხუცი ხევსურის სიტყვები: –

„შენთან ვარ იმამო! აი, ახლაც ასი კაცი მოვიყვანე, ასი ჭირი და დარდუბალა ჩვენი მტრებისათვის! რად გვინდა უცხო მჩაგვრელები. განა ჩვენ თვითონ ვერ მოვუვლით ჩვენ ცხოვრებას“.⁴⁶

ალ. ივ. ბარიატინსკი

კავკასიის მთავარმართებელი 1855—1862 წ. წ.

შამილის მიერ წარმოებულ მრავალწლიან, სამართლიან ომს მომავლის პერსპექტივა დახშული როდი აქვს. იმამის უკანასკნელი სურვილია თავის თანამებრძოლებთან ერთად ექსტაზმორეულ როკვაში მინებდეს სიკვდილს. მისთვის მტრისაგან მოწყალებად მიღებული სიცოცხლე ურგები, ფუჭი ყოფნა და გათელილი თავმოყვარეობაა. ამიტომაც ცეცხლითა და მახვილით მომხვედურ გიაურთა წინამძღოლს ამიერკავკასიის მთავარმართებულ ბარიატინსკის ვადაში გადატეხილ მახვილს მიუგდებს ფეხებთან – ნიშნად მთიელთა ამაყი სულის ქედუხრელობისა და მარადიული შეუმუსვრელობისა.

გუნიბის ტრაგედიაზე ცოტა ხნით ადრე სწორედ ბარიატინსკის იმედადაა გრ. ორბელიანი, რომელსაც მიუხედავად სამხედრო წარმატებებისა, იმდენად მოსწყინდა დაღესტანში სამსახური, რომ არაფრის ხალისი არ აქვს, სიცოცხლეც მობეზრდა უცხო მხარეში. ერთი სული აქვს მთავარმართებელს თავისი სადარდებელი შესჩივლოს და თბილისის სამოქალაქო სამსახურში გაამწესოს. ბურთუნაის ალების შემდეგ გრ. ორბელიანის სამხედრო კარიერას წერტილი დაესვა. ბარიატინსკიმ შეისმინა პოეტის ვედრება და 1858 წელს კავკასიის მთავარმართებლის რჩევის თავმჯდომარედ გამოიყვანა თბილისში. ორი წლის შემდეგ კი პოეტი თბილისის გენერალ-გუბერნატორად დაამტკიცეს. გრ. ორბელიანს როგორც კავკასიის ომების გმირს თბილისში დახვედრაც ღირსეული მოუწყვეს. ერთ-ერთ საღამოზე კი მის „საგმირო საქმეთა“ შესაფერისი ლექსიც გახშიანდა:

„მომესმა მოსვლა ტფილისს ქალაქსა თქვენი გრიგორი
განშორდი კავკასს, მისთა საფრთხეთა სად გმირთ ეს წორი
მუსრე შამილის მწყობრი რაზმი, მთანი და გორი,
სიმართლით ვიტყვი ამათ ყოველთა, არ არის ჭორი.“

1859 წელს გრ. ორბელიანი თავად იმპერატორმა ალექსანდრე II-ემ მიიწვია პეტერბურგში უფლისწულის სრული ასაკის შესრულების გამო. როგორც თავად პოეტი მიუთითებს ის დიდი პატივით მიუღიათ მეფის სასახლეში. იმპერატორი და მისი სახლობა ღირსეულ პატივს მიაგებდა კავკასიის ომების პატრიარქს შამილის დასამარცხებლად გაწეული დიდი ამაგისათვის.

პეტერბურგშივე შეიტყო პოეტმა შამილის დატყვევების ამბავი. 1859 წლის 25 აგვისტოს გუნიბის ციხესთან განიარაღებულმა ჩეჩნეთ-დაღესტნის იმამმა ოცდახუთწლიანი უკომპრომისო წინააღმდეგობის შემდეგ თავისი მახვილი ბარიატინსკის გადასცა და თავად რუსეთის სახელმწიფოს სულგრძელობას მინებდა. ნიშანდობლივია ორი დაუძინებელი მტრის ერთმანეთთან შეხვედრა და გაცნობა იმპერიის სატახტო ქალაქში. პოეტი ასე იგონებს ამ შეხვედრას:

– „შამილა გავიცანი პეტერბურგში. კარგი დარბაისელი კაცი ყოფილა, მაგრამ გაოცებული იყო ყოვლითა მათ, რასაცა ჰხედავდა, – მითხრა, კნიაზო, დიდად ვჰსწუხვარ, რომ ვერ ვნახე თქვენი ნათესავნი ქალები, რომ ბოდიში მომეთხოვაო. ეხლა ვჰხედავ რასაც ნაკლულოვანებში იყუნენ ისინი, მაგრამ როგორ მოვიფიქრებდი, რომ კაცები ასე განცხრომით ჰსცხოვრებენ, როგორც აქაო! მიღალატეს ყოველთა მათ, ვინცა იყუნენ დაახლოებულნი ჩემთან და ვინცა ჩემს მფარველობას ქვეშე და ჩემის მონყალებით ჰსცხოვრებდენო! იმათვე ამიკლეს სრულებით.“⁴⁷

გრ. ორბელიანი ღრმადაა დარწმუნებული, რომ სხვის ომში მის თავგანწირულ შემართებას და ერთგულებას მომა-

ვალი თაობები პატრიოტულ მოვალეობად ჩაუთვლიდნენ, რასაც არ მაღავს თავის ლექსში „პასუხი შვილთა.“

„...ოსმალ-სპარსეთი
დალისტინის მთები
ქებით გეტყვიან დიდთა მათ საქმეთ!“

გრ. ორბელიანის გაორებული ბუნება სრულყოფილად წარმოსახა თავის ლექსში მ. მაჭავარიანმა, რომელმაც მომავალი თაობის სახელით მკაცრი და ზუსტი შეფასება მისცა უცხო ქვეყნის ძლიერებისათვის თავგანწირულ გენერალს:

„სიმძლავრე პეტერბურლის – ვითარცა გენერალი,
ვითარცა პოეტი – სიმძლავრე ქართველთა.
ამ სისხლით „სადღეგრძელოს“ წერდა აუღელვებარი,
ამ სისხლით – დაღესტანში ლეკებს რომ ადენდა.“

გრიგოლ ორბელიანის მიერ განეულ „ღვანლსა და ამაგს“ დაღესტანში პირუთვნელი შეფასება მისცა აკ. განერელიამ: „ბარათების მხიარული სტრიქონების უკან მოსჩანს მკაცრი გენერალი, რომელსაც არც ერთხელ არ წასცდენია სიბრალულის მამხილებელი სიტყვა და რომელიც თავის ამ სასტიკ მოქმედებას მთიელებისადმი ქართული პატრიოტიზმით ამართლებდა.“⁴⁸

საქართველოში და კავკასიის მთიანეთშიც ფართოდ იყო გავრცელებული ხმა შამილის ალ. ბატონიშვილის შვილობაზე. მეტწილად ამ ორი დიდი მამულიშვილის საეგებიო სისხლისმიერი ნათესაობა ლეგენდისა და მითოსურ პლანში მოიაზრებოდა, თუმცა შამილის ალ. ბატონიშვილისაგან წარმომავლობის თეორიას მრავალი დამადასტურებელი საბუთიც უმაგრებდა ზურგს. ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის ალ. ფრონელის მოსაზრებით საქართველოს ტახტის მაძიებელი ალ. ბატონიშვილი ხშირად დადიოდა დაღესტანში, სადაც ერთიანი კავკასიური ფრონტის შესაქმნელად მოკავშირეებს ეძებდა. კავკასიის მთიანეთში თურმე ის თვეობით რჩებოდა და არ არის გამორიცხული, რომ ლეკის ქალთან სასიყვარულო რომანი გაეჩაღებინა და შედეგად შამილი გაჩენილიყო. ანალოგიური შინაარსის თქმულება ჩაუნერია ვაჟა-

ფშაველასაც, სადაც ქართველი უფლისწულის რომანული ეპიზოდია წინა პლანზე წამოწეული: „პირველად, როცა ბატონიშვილი ალექსანდრე გაიქცა და მტრობა გამოუცხადა რუსეთის მთავრობას მიჰმართა მთას, ბატონიშვილს ყველგან უნდოდა მომხრეები ეშოვნა, ამ მიზნის მისაღწევად დაღესტანშიც კი იმყოფებოდა. ფშავისა ხომ ხშირი სტუმარი იყო, სადაც ნათლი-დედები და ნათლი-მამები გაიჩინა. უამისოდაც ზოგიერთ ოჯახებთან ძლიერ დაახლოებული იყო ბატონიშვილი. ერთი ასეთი ოჯახი ხახა ქისტაურისა იყო, სადაც ერთხელ ქეიფობის დროს ბატონიშვილმა წარმოთქვა თურმე: „ეჰ, მე იქნება ამოდენა ტანტალში უძეოდ მოვკვდე, თუმცა კი, არც უძეო ვარ. მხოლოდ ის მენანება, რომ ჩემი თესლი დაღესტანში დარჩაო.“⁴⁹

საგულისხმო და ნიშნეულია ვინმე კაპიტან ასათიანის მიერ ალ. ფრონელისათვის გადაცემული უცნობი ხელნაწერი, სადაც სიტყვა-სიტყვითა და ხაზგასმით შემდეგი ეწერა: „როდესაც ალ. ბატონიშვილი ძე ერეკლე მეორისა იყო დევნილი რუსთაგან, მაშინ იგი გადაიხვეწა დაღესტანში. ავარში, სოფელს ნიკოლას, რომელიც არის სოფელ გიმრის მახლობლათ. ამ განდევნილობის ჟამს ალექსანდრემ შეიყვარა რომელიმე ლეკის საშუალებით ერთი ლეკის, სახელად დუნგას ცოლი, ქალი ლამაზი და მათი შეერთებიდან დაიბადა შამილი, რომელიც განითქვა შემდეგ დაღესტნის იმამათ და შეიქმნა ძლიერ განთქმული რუსების მტერი.“⁵⁰

საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ შამილის მამას იმამის ბიოგრაფებისა და მკვლევარების მითითებით მართლაც დინლაუ ერქვა, დუნგა კი დინლაუს დამახინჯებული ფორმა უნდა იყოს. დინლაუსა და დუნგას სახელების იდენტურობით კიდევ უფრო მეტი სიმყარე ეძლეოდა შამილის ალ. ბატონიშვილისაგან ჩამომავლობას.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ქართულ მთიანეთში დიდი ხნის მანძილზე ამბობდნენ, შამილს დედა რომ გაუნყრებოდა, ნააყვედრებდა ხოლმე.

– „არ დაცხრები შე გიაურო და გურჯის შვილოვო.“⁵¹

შამილის ალ. ბატონიშვილისაგან წარმომავლობის მრავალ საბუთსა და მთაში გავრცელებულ ხმას ზედ ემატებოდა საოცარი ფიზიოლოგიური მსგავსება მათ შორის, რაც კიდევ უფრო ამყარებდა ორი დიდი პატრიოტის სისხლისმიერი ნა-

თესაობის თეორიას. ალ. ფრონელის მითითებით შამილისა და ალექსანდრეს სახის მეტყველება მეტისმეტად წააგავდა ერთმანეთს: „მაღალი ახოვანი ტანი, შეჭმუხნული შუბლი და ვარამი, რომელიც საოცრადაა აღბეჭდილი ორივეს სახეზე ამტკიცებს მათ სიახლოვეს და ნათესაობას. ტუჩმოკუმულ სახეს ბატონიშვილისას რომ აკვირდები, ჰფიქრობ, რომ ამ ადამიანს ერთი ბედნიერი დღე არ უნახავს თავის ხანგრძლივ სიცოცხლეშიო. ასეთსავე შთაბეჭდილებას ახდენს დაღვრემილი და დარდიანი სახე შამილისა.“⁵²

თქმულება, რომ შამილი ალ. ბატონიშვილის უკანონო შვილი იყო, ფართოდ არის გავრცელებული თუშეთში. ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებს გვანვდის ბუქურაული, რომლის ბიძას ლეო ბუქურაულს შამილის დროის ბრძოლების ქარ-ცეცხლი ჰქონდა გამოვლილი და მკერდში დაჭრილიც ყოფილა ორი ტყვიით. მისი ნაამბობიდან ირკვევა, რომ ერთი თუში ტყვედ ჩავარდნიათ ლეკებს. სანამ თუშები მას გამოისყიდნენ შამილს დილით ადრე სეირნობისას უნახავს ეს თუში და უთქვამს მისთვის:

– „თუშებო, რა გინდათ ჩემგან, რას მერჩით, ან თქვენ და, ან საერთოდ ქართველები. მე ვებრძვი რუსებს, ჩვენს საერთო მტერს. მე მინდა გავრეკო რუსები დაღესტნიდან და მით აღვადგინო ჩვენი წინაპრების ტახტი. მე ერეკლეს შვილიშვილი ვარ.“⁵³

ქართველ მწერალთა შორის უწინარესად კ. გამსახურდიამ იწამა, შამილი ალ. ბატონიშვილის უკანონო შვილი რომ იყო. მწერალი ამ სათუო და საჭოჭმანო ამბავს იმაც მიიჩნევდა სარწმუნო ცნობად, რომ მასში კავკასიელი ხალხების კონსოლიდაციისა და მათი ერთად მუშტად შეკვრის წინაპირობას ხედავდა. ის, რაც ვერ შესძლო მამამ, უნდა აღასრულოს შვილმა. მთავარია, არ დაიკარგოს, არ გაწყდეს ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობის იდეური ძარღვი, არ მოხდეს მეომრული ვნებისა და ჟინის დაცხრომა.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესო მოგონება აქვს ელ. მაღრაძეს, რომელიც ასე იხსენებს მწერალთან გამართულ დიალოგს:

– „საიდან მოიტანე ცნობა, რომ შამილი ალ. ბატონიშვილის უკანონო შვილია? – უკითხია მწერალს კოლეგისათვის.

ალექსანდრე ბატონიშვილი

ზ ა მ ი ლ ი 1 8 5 9 წ ი ლ ი

– ჯერ ერთი, ასეთი ხმები შამილის სიცოცხლეშივე დაირხა, მის ყურამდე მიაღწია და მის მხრივ ამას პროტესტი არ მოჰყოლია. ხოლო როცა დაისაჭიროვა საქართველოს ტახტზე თავის პრეტენზიები პოლიტიკური მიზნებისათვის, თვითონვე განაცხადა.⁵⁴

ცხადია, კ. გამსახურდიას ფიქრი და აზრი კავკასიელი ხალხების ხვალისდელი დღის პერსპექტივას უფრო დასტრიალებდა, ვიდრე – წარსულისას. მთელი კავკასიის განთავისუფლების საქმეში კი ორი ხალხის გამორჩეული შვილის სისხლისმიერ ნათესაობას განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიერწყებოდა.

გ. გამსახურდიას ჰიპოთეზას შამილის ქართული წარმომავლობის შესახებ ზურგს უმაგრებდა მეორე დიდი ქართველი მწერალი მიხ. ჯავახიშვილი, რომელსაც თავის რომანში „არსენა მარაბდელი“ რამდენჯერმე აქვს მოხსენიებული შამილი ალ. ბატონიშვილის ვაჟად, რასაც ერთ თავის წერილში ადასტურებს კიდევ: „შამილზე გაკვრით მაქვს ნათქვამი, რომ ის ზოგის რწმენით ალექსანდრეს შვილი იყომეთქი. რა თქმა უნდა ამას ყოვლად ურყევი საბუთით ვერ დავამტკიცებთ, მაგრამ ასეთი ხმა დადიოდა დალისტანში. ამგვარი ჰიპოთეზა უამრავი დაღის და მწერალს უფლება აქვს თავისებურად გამოიყენოს“⁵⁵.

ოდნავ განსხვავებული მოსაზრება გააჩნდა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით აკ. განერელიას. მწერალი თავის ნოველაში „შამილის ერთი დღე“ კავკასიის მთის მბრძანებელს წარმოგვიდგენს ოჯახის ღირსების ერთგულ დამცველად და ქომაგად, რომლისთვისაც შეურაცმყოფელია მთაში მოსარული ხმა მისი ალ. ბატონიშვილისაგან უკანონო შვილობის შესახებ. იმამი ენას აჭრიდა იმ მეჭორეებს, ვინც ასეთ ხმებს საგანგებოდ ყრიდა მთაში. შამილის შემწყნარებლური დამოკიდებულებაც ქრისტეს სჯულისადმი და მის მიერ მონაშენებისადმი ნებართვის მიცემა წირვა-ლოცვის ჩასატარებლად მომეტებულ საბაბს აძლევდა მავანთ იმისათვის, რომ მის ძარღვებში ქართული სისხლი და გენი ეძიათ. აკ. განერელია ერთგან მიუთითებდა: „მთიელთა ბელადი სარწმუნოებრივ შემწყნარებლობას იჩენდა, ზოგი მეჭორე კი ჩუმად ქირქილებდა: ასე იმიტომ იქცევა, რომ თავიდან ისკანდერ

გურჯის ბუშია. შეხედეთ თავის ნამდვილ მამასავით თვალებჭუტია და ცაცია არისო".⁵⁶

პირველწყაროს მნიშვნელობა ენიჭება ილია ორბელიანსა და შამილს შორის გამართულ დიალოგს, რომლის მიხედვითაც ირკვევა, რომ შამილი ალ. ბატონიშვილს არ მიიჩნევდა თავის ფიზიოლოგიურ მამად. როცა ტყვეობით განანამებმა ქართველმა სარდალმა შესჩივლა შამილს თუ რატომ ამყოფებდა მას ასეთ გაუსაძლის პირობებში ამ უკანასკნელის პასუხი ასეთი იყო:

– „მე მინდა თქვენ რომ არ გაგვექცეთ და ამით არ წამერთვას შვილის ნახვის შესაძლებლობა. მინდა განვალოთ თუნდაც იმის გამო, რომ ერეკლე მეორეს შვილიშვილი ხარ“.⁵⁷ ალ. ბატონიშვილის საკუთარ მამად მიჩნევის შემთხვევაში ცხადია შამილი ასე სასტიკად არ მოექცეოდა ილია ორბელიანს. მეტიც ის სულაც არ აიყვანდა ტყვედ თავის სახლიკაცსა და სისხლისმიერ ნათესავს.

კ. გამსახურდიას მითითებით მეცხრამეტე საუკუნეში ერთადერთი ქართველი მწერალი, ვინაც სპეტაკი გულით გაიზიარა ჩეჩნების, ჩერქეზების და დაღესტნელების უშველებელი ტრაგედია ალ. ყაზბეგი იყო. მწერალმა თავის ბელეტრისტულ ნაწარმოებებში მხატვრული დამაჯერებლობითა და თემატური ანალიზით გადმოგვცა კავკასიის მთაში თავსდატეხილი სისხლიანი ეპოპეის პერიპეტიები და გულწრფელად იგლოვა ამ შესანიშნავი ხალხების ძალდატანებითი აყრა მშობლიური კავკასიონის მთიანეთიდან.

ალ. ყაზბეგის ყურადღება მიქცეული იყო უმთავრესად ორი მომენტისადმი; თუ „როგორ ითრგუნებოდა მთის ვაჟკაციური მორალი ახალი დამყრობელი ძალის მოზღვაავების დროს“, ⁵⁸ და მთელი კავკასიის თავისუფლებისათვის ბრძოლაში რა მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქართველთა და ჩეჩნეთ-დაღესტნელთა ერთიანი ბრძოლის იდეას რუსეთის ექსპანსიის წინააღმდეგ. მწერალს კარგად აქვს გაცნობიერებული მეფის რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის მზაკვრული მიზნები და გეგმები, რომელიც იმთავითვე არ იყო მიმართული პრობლემის მშვიდობიან მორიგებაზე. რუსეთმა ომსა და მშვიდობას შორის არჩევანი თავიდანვე ომის სასარგებლოდ გააკეთა, ვინაიდან ომის გარდა სხვა ენაზე „ველურ“ ხალხთან დალაპარაკებისა და მორიგების სურვილი არც გააჩნდა. „ქუდებით

ამოვუღებდათ" – აი, რუსეთის მტაცებლური პოლიტიკის მთავარი დევიზი, რომლის აღსრულებას ათასობით მშვიდობიანი ოჯახი ეწირებოდა. ომის გამჩალებლებს შამილის დროშის ქვეშ დარაზმულმა დაღესტან-ჩეჩნეთის შვილებმა ომი თავი უპასუხეს. ისინი შამილს, როგორც მინაზე მოვლენილ მესიას ისე შეჰყურებდნენ და ერთმანეთს ფიცით ეკვროდნენ „გიაურებთან" გამართულ სამართლიან ჰაზავატში.

ალ. ყაზბეგის მოთხრობებში შამილი წარმოდგენილია, როგორც სახელმწიფოებრივი მასშტაბით მოაზროვნე იმამი, რომელიც კავკასიის განთავისუფლების იდეურ ძარღვს ჩეჩნეთ-დაღესტნელებისა და ქართველების ორგანულ ერთიანობაში ხედავდა. მან კარგად უწყოდა, რომ მარტო ჩეჩნებითა და ლეკებით უშველებელ იმპერიასთან ბრძოლა გაუძნელდებოდა და ყველა გზით ლაშობდა ქართველებიც მიემხრო, რათა ერთიანი ფრონტის შექმნით საერთო კავკასიური ომი გამოეცხადებინა „გიაურებისათვის". ალ. ყაზბეგი ერთგან წერს: „შამილი გულის ხეთქით და კვნესით უყურებდა რუსებისაგან ქართველთა მოზიდვას, რომლებთანაც იმას სულით და გულით დაახლოვება, შეერთება უნდოდა." ⁵⁹ თუმცა ჩეჩნეთისაგან განსხვავებით საქართველოში ბატონყმობას მტკიცედ გაედგა ფესვები და ქართულ არისტოკრაციას საერთო საქმის გაკეთებას თავისი სიმდიდრის დაგროვება ერჩივნა, რაც შამილის სამართლიან გულისწყრომას იწვევდა.

– „საკვირველია მაგათი საქმე. მაგათ რალა უნდათ ჩვენგან." ⁶⁰ თუმცა ისიც კარგად იცის იმამმა, რომ ამ დეგრადირებული თავადების ზრახვები სრულებით არ ემთხვეოდა მოწინავე ქართული საზოგადოების გულისთქმას.

ალ. ყაზბეგის მოთხრობაში „იმამის მკვლელი" პერსონაჟების აქტიურ ქმედებაში ნათლად ამოიკნობა თავად მწერლის ეროვნული განცდები და მისწრაფებები. მთიელი ქართველები სასოებით შეჰყურებენ შამილს და რუსებისაგან დახსნასა და შველას მისგან ელიან. თავის მხრივ, რუსეთის სახელმწიფოს დიდმოხელეები ცდილობდნენ ქართველები ძმათამკვლელ ომში ჩაითრიონ და მათი დაპირისპირებით თავად ნახონ სარგებელი. თუმცა ქართველი მთიელები არ ღალატობენ თავიანთ ზნეობრივ პრინციპებს: „თუ კი სამსახური შეგვიძლიან, ხელმწიფის ჭირის ნაცვალი იყოს ჩვენი

თავი... მაგრამ ჩეჩნებთან საომრად ნუ გაგვგზავნი. ჩვენ მეზობლები ვართ ქისტების სოფლებთან, ერთმანეთში მოყვრობა გვაქვს, მტრებად ნუ გადაგვკიდებთ." ⁶¹ ნიშანდობლივია, რომ მთიელ ხალხსა და უგულო ძალას შორის გამართულ დაუნდობელ ომში იაგო და მისი თანამომძეებიც მიეშურებიან. ქართველი მთიელები მუსლიმანურ მთაში თავშესაფარს როდი ეძიებენ. ისინი შამილთან შეხვედრისას ვაჟკაცის სახელს და მაღალ ღმერთს ფიცულობენ, რათა თავიანთი მოკრძალებული წვლილი შეიტანონ მთიელთა ამბოხებაში. შამილს გულწრფელად ახარებს მთიელ ქართველთა თავგანწირვა და ერთსულობა.

– „ნაიბნო! ესენი სახალხო სტუმრებია! თქვენ არ გესწავლებათ, თუ როგორ უნდა სტუმრის დახვედრა, მაგრამ ერთს კი გეტყვით, ვინც ამათ აწყენინებს–მე მანყენინებს, ვინც ამათ ატკენს რასმე – მე მატკენს!" ⁶²

თუმცა უბრალო ქართველი მთიელების განწყობას წინ ეღობებოდა ევროპულ განაზებულ დროსტარებას მიჩვეულ თავადაზნაურთა გულისთქმა, რომლებიც რუსული იარაღის დიდებისათვის კავკასიის პატარა ხალხებს სიცოცხლის მზეს უბნელებდნენ. ალ. ყაზბეგს მკაცრი განაჩენი გამოაქვს ქართველ თავადაზნაურთა დამღუპველი და სამარცხვინო ქმედების გამო: „ახლა როდესაც ქართველები, ე.ი. ქრისტიანები „გიაურებს", ანუ რუსებს წინ მიუძღოდნენ და გზას უჩვენებდნენ, როდესაც ისინი გიაურებთან ერთად ებრძოდნენ დამოყვრებულს მეზობლებს,–ეხლა სულ სხვა იყო. ქრისტიანობის შემწეობით დაიჭირეს გიაურებმა იმათი ადგილები, ქრისტიანების შემწეობით დაიმორჩილეს მშიშარა „გიაურებმა" ისინი და ამის შემდეგ რაღა ერთობა შეიძლებოდა იმათ შორის." ⁶³

მწერალიც დარწმუნებული იყო, რომ კავკასიის ხალხები ერთიანი ძალისხმევით შეძლებდნენ მტერზე გამარჯვებას, ვინაიდან ერთიანი ბრძოლის იდეის არარსებობამ სავალალო შედეგი გამოიღო ორი „დამეგობრებული ტომისთვის." სწორედ ამ გულისტკივილითაა გაჟღენთილი შამილის ნაიბის სიტყვები, როცა მან ვაჟკაცობა შეუქო მთიელ ვაჟიას:

– „შენ მოაზრებული ყოფილხარ... ბრალთა შამილის დაჭერა. იმასთან სახელს გაითქვამდი." ⁶⁴

ალ. ყაზბეგი შესაშური მგრძნობელობით აღწერს ღვთის რისხვად მოვლენილი „გიაურების“ უსულგულობას და გასასახლებლად გამზადებული ჩეჩნების წარმოუთქმელ, სულიერ სატანჯველს. მას გულს უზარავს სასონარკვეთილი ხალხის საერთო ვაება და წუხილი, სადაც ერთის გმინვაში გამოითქმოდა გრძნობა და მდგომარეობა მთელი ხალხისა. თუმცა შოვინიზმის სამსალათი გულგამოჭმული რუსები ჩეჩნებთან ერთად ქართველებსაც ღვთისაგან მოვლენილ რისხვად მიიჩნევდნენ და მათ გასახლებაზეც ოცნებობდნენ. ასე არ მაღავს თავის უნაპირო სიძულვილს უბრალო რუსის ოფიცერი: „მე რომ შემეძლოს, სუყველას, სუყველას გადაგასახლებდით, თავიდან მოგიშორებდით.“⁶⁵

ტრაგიკული აღსასრული დაედო შამილის მიერ წარმოებულ ეროვნულ-განმანთავისუფლებელ მოძრაობას რუსეთის კოლონიალური პოლიტიკის წინააღმდეგ. ურიცხვი რაოდენობის მთიელი იქნა მოკლული და გასახლებული მშობლიური მიწა-წყლიდან, თუმცა შამილისა და მისი თანამებრძოლების უკვდავი, მებრძოლი სული მაინც ხელუხლებელი და შეუმუსვრელი რჩებოდა. სწორედ ეს პათოსია გატარებული ალ. ყაზბეგის ლექსში „შამილს.“

„შამილ! შენს აჩრდილს, მოწინებითა,
უგზავნი სალამს—თანაგრძნობითა
შენ შეასრულე დანიშნულება
და დაამტკიცე მთისა შვილობა.

შენ დაამტკიცე, რომ მთის შვილები
სხვის ბრძანებასა ვერ ხერხდებიან
ყოველგვარ ძალის დატანებასა
უშიშრად წინა აღუდგებიან.

ყველა, ვინგ გინდათ-თუნდ ბავშვი იყოს
საჭირო დღესა გალომდებიან
თავის მამულის სახელისათვის
სიხარულითა იხოცებიან.“

„შამილს.“

საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ შამილის დამარცხებიდან გარკვეული დროის შემდეგაც ჩეჩნებში არათუ დაიშრია ქართველებისადმი პატივისცემის გრძნობა, არამედ კიდევ უფრო გაღრმავდა, რასაც თავად მწერალი აღნიშნავს თავის ავტობიოგრაფიულ ნიგნში „ნამწყემსარის მოგონებანი.“

– „ხალხში აშკარად სცოცხლობდა ამ ხალხთან მეზობლობის რწმუნება, უყურებდა გურჯებს, როგორც რალაც მოძრავს ძალად, რომლის ბედ-იღბალიც თითქოს ენათესავებოდა ამ სიკეთით სავსე ხალხის ცხოვრებას.“⁶⁶

ქართველ პოეტთაგან ყველაზე მკაცრი და შეუბრალებელი მსაჯული ქართველი იანიჩრებისა ტიცციან ტაბიძე იყო, რომელმაც სირცხვილის ბოძზე გააკრა რუსული ხიშტიით დარაზმული ქართველობა იმ გაუგონარი სისასტიკის გამო, რასაც ისინი სჩადიოდნენ კავკასიის ომების დროს. გუნიბის ციხესთან წინაპართა ცოდვებით დამძიმებული მგოსანი შურისგების გრიგალით მოზღვავებულ თანამემამულეებს არ პატიობს ჩეჩნეთისა და დაღესტნის აულების იავარქმნას:

„ვხედავ არწივთა საბუდარით დანგრეულ ბუდეს
და მოგონების სირცხვილისგან თვალი მეცხება.
ამ ცის სიმაღლის შეგინება როგორ გაბედეს
ამის ტკივილი, საქართველოვ შენც რომ გედება.“

„გუნიბი.“

ტ. ტაბიძე გამოთქვამს მწარე სინანულს იმ მოტყუებულ თანამოდმეთა უპატიებელი საქციელის გამო, რომელთა გამოხრულ ძვლებს უცხო მიწაში ჭირისუფლის ურვა და ცრემლი მისხლადაც რომ არ ეპკურა. პოეტს არ სურს წილი დაიდოს ძეშეცთომილთა ღალატში და მზადაა მათი შემოძარცული სახელისა და პატივის აღსადგენად ლოცვად დავარდნილმა მონანიების მადლი გაიღოს:

„და ამ ღამიდან დაწყებული დღე რაც კი გადის
მე ვწერ პოემას, რომ წარხოცოს თქვენი ღალატი!“

ტიციანი უპატიებელ ცოდვად მიითვლის სხვის ომში გამოჩენილ სიმამაცეს და ქართველთა მიერ დაღესტანში დანთხეული სისხლი საქართველოს მარცხად წარმოუდგება:

„აქ ვაჟკაცობად სთვლიდა ქართველი
თუ თავს სიკვდილსა არ მოარიდებს,
სისხლმა შელება აქ მთა და ველი
უჭრიდათ ხმალი მამაც მიურიდებს.“

„დაღესტნის გაზაფხული.“

ტიციანი ერთი იმ სახსარდალენილი მიურიდთაგანია, ვისაც უშუალოდ ძალუძს სამშობლოს დამამხობელთა მიმართ უნაპირო სიძულვილი გადმოანთხიოს. მისი უმანკო და შეურყვნელი სულისთვის უცხოა რუსეთის ცოდვილიანი მინა.

„ენახე სკვითების ველური მხარე
ვიცი ეს მინა მე აღარ მარგებს.“

„სკვითური ელეგია.“

სკვითების ველურ სტეპებიდან დაღესტანში შემავალ პოეტს თითქოს სახეზე ნათელი ეფინება. თვალშეუდგამი სიამაყით ეგებება მგზავრობით მოქანცულ მგოსანს დაღესტნის მრისხანე მთები: ტიციანი სულიერ ამაღლებას განიცდის:

„არა ვარ უცხო ამ მიდამოში
ძუძუთ მერგება მისი კალთები.“

„დაღესტნის მთები.“

წარსული განცდები ტიციანის ცნობიერებაში ნათელ ხილვებს აახლოებს. შამილის ძარღვგაუმწყდარი სიმამაცით გულმოცემული პოეტი საქართველოსა და ჩეჩნეთ-დაღესტნის დაუძინებელ მტრებს ერთი უცხადებს მარტო ჰაზავატს:

„გათელავს, დაჰკრავს მეხი მეხს მწვერვალს,
მთა ტიტველია, არ აქვს საფარი,
თვითონ მეხია და თვითონ ელავს,
როგორც შამილის თეთრი ფაფარი...

ვარ დაფრენილი ორბისგან გნოლი
და არ იკარებს გული სალავათს,
ხევსურის ჯაჭვის ნაგლეჯი რგოლი—
ერთი ვაცხადებ მარტო ჰაზავატს."

„მენყერი მენყერს."

შამილის ამაყი სული სამოთხეშიც ველარ ისვენებს და
ზეციური სასუფეველიდან უცისკროვნებს მომავალ თაობებს
თავისუფლებისაკენ მიმავალ გზას:

„შამილის ბებერ და დამაშვრალ ძვლებს,
ვერ მოასვენებს მექა – მედინა,
„სამოთხეშიაც" სული ველარ ძლებს
მიურიდს სირცხვილის ცრემლი ედინა."

„სამშობლო."

ტ. ტაბიძე სულიერი სიამაყითაა აღსავსე, რადგანაც
თვალნათლივ ხედავს აღ. ბატონიშვილისა და შამილის და-
უდგრომელი სულის შფოთვას და დუღილს. მას სწამს, რომ
მადლიერი შთამომავლობა დავინწყების ჩრდილს არ მისცემს
თავისი დიდი წინაპრების მიერ განუთქმული ძალისხმევას და მა-
თი იდეებით დარაზმულნი ბრძოლის ახალ კერებს დაუდებენ
სათავეს. პოეტის სული სწორედ ამ ხვალისდელი გმირის გა-
მოჩენის იმედითაა აღსავსე:

„სულ რაღაც ათი გავიდა წელი
სულ რამდენჯერმე დაბრუნდა მთვარე
რაღაც დასტიროდა მტკვარს ალექსანდრე
და მთებს შამილის სული მშფოთვარე.

ვილაცა დადის ხმალამონვდილი
ვილაც დაჰყეფავს ცოფით დარიალს."

„პოემიდან ჩალატარ."

ეს ლექსი 1925 წელსაა დაწერილი და მასში 1924 წლის აჯანყებულთა გმინვაც გაისმის. პოეტს, როგორც ფაქიზი სულის ადამიანს სირცხვილის აღმური ედება, როცა ახსენდება თუ როგორ „აღენიეს ბავშვობის კალო" მის საყვარელ თბილისს. ტიცციანს სურს წილი დაიდოს ამაყი წინაპრების ნაამაგარში:

„დასაკლავ ხბოს ხმით მინდა ვიბლავლო
რომ ეშაპოტზე მეც დამარნიეს."

ტიციანს, როგორც პოეტური სიტყვის ქურუმს ზარავს იმის გაფიქრებაც, რომ თავგანწირულ ქართველთა თავისუფლებისაკენ სწრაფვამ მარადიული შეფერხება არ განიცადოს და მისი ვულკანური ენერგია სრულიად არ დაითრთვილოს:

„ამ საშინელ და უიღბლო ღამეს
მე მრჩება მხოლოდ ერთი ანდერძი
რომ არ ამოშრეს ხალხში ნალველი
ბატონიშვილის ალექსანდრესი."

შამილისა და ალექსანდრე ბატონიშვილის დაუმორჩილებელი სული მძაფრ ვნებებს აღუძრავს პოეტს. ორი დიდი კავკასიელის ნაომარ ნაფეხურებზე მიმავალს სალოცავ ხატად მიუყვება გარდასულ ლანდთა საბრძოლო ყიჟინა, და როგორც მათი თანამებრძოლი თავისუფლების ზარს პოეტური მრისხანებით არისხებს..

„და როგორც ერთი ურჩი მიურიდი
ვფიცავ საყვარელ ვაჟკაცთა წვერებს
შამილის ფაფარს და თეთრ ჭაღარას
ალექსანდრეს წვერს დროშად ნაკერებს
რომ მე დავტოვებ პოეტის სახელს

თუ ვაჟკაცობას თქვენსას ვერ ვამხელ."

„პოემიდან ჩალატარ."

ტიციან ტაბიძეს განზრახული ჰქონდა შამილზე რომანის დაწერა. მის არქივში შემონახულია კიდევ ერთი დოკუმენტი, რომელიც თავის მხრივ ნაწარმოების სცენარს წარმოადგენს, სადაც ასახული უნდა ყოფილიყო კავკასიის ხალხების წარსული და ურთიერთკავშირი. ტიციანს სურვილი ჰქონდა კავკასიელი ხალხების მდიდარი ისტორიული წარსულის მრავალფეროვან მასალაზე დაყრდნობით სიღრმისეულად გაეშუქებინა მათი კულტურულ-პოლიტიკური ტრადიციები და მოვლენების ეპიცენტრში შამილის ფიგურა მოექცია. ამის შესახებ საინტერესო ცნობას გვანვდის შ. აფხაიძე. „ტიციანის რომანტიკული გატაცების საგანი იყო შამილი. განზრახული ჰქონდა დაეწერა წიგნი მის შესახებ. პირად საუბარში ტიციანს ხშირად გაუტარებია ასეთი აზრი: ქართველები იქნებ შურს იძიებდნენ იმ მუდმივი თავდასხმების და დარბევათა გამო, რასაც ლეკები მიმართავდნენ ხოლმე ისტორიულ წარსულში, მაგრამ ვერ ითვალისწინებდნენ შეცვლილ ისტორიულ პირობებს და ცარიზმს ამოუდგნენ გვერდში თავისუფლების მოყვარულ ხალხთან ბრძოლაში."⁶⁷ ტიციანმა ვერ მოასწრო თავისი ჩანაფიქრის ხორცშესხმა. შამილის ფენომენზე რომანის დაწერა განსაკუთრებულ პირობებს მოითხოვდა პოეტიკურად, რაც მას იმდროისათვის სრულებით არ გააჩნდა. თუმცა მოასწრო ლ. ტოლსტოის „ჰაჯი მურატის" თარგმნა, რითაც თავისი უანგარო სიყვარული თავისუფლებისმოყვარე მთიელებისადმი აშკარად გამოხატა.

ცნობილი ქართველი მეცნიერი და მწერალი აკ. განერელია უღრმესი პატივისცემით იყო გამსჭვალული ტ. ტაბიძისადმი, ვინაიდან მისი აზრით სწორედ ტიციანმა გამოხატა ყველაზე თანმიმდევრულად და გააზრებულად მეოცე საუკუნის ქართულ პოეზიაში შამილის სახე. ასეთი დიდი სიყვარულის სანაცვლოდ აკ. განერელიამ ტიციანს ახლად დაბეჭდილი გრ. ორბელიანის წერილების ორი ტომი ძღვნად მიართვა, რასაც მოგვიანებით სიამაყით აღნიშნავდა.

— „1932 წელს ვინახულე ღუნიბი, ხოლო 1936-37 წლებში ტიციან ტაბიძეს საჩუქრად მივართვი ჩემ მიერ დაბეჭდილი

გრ. ორბელიანის წერილების ორი ტომი, რომლებიც კავკასიური ომის ერთგვარ მატთანედ შეიძლება ჩაითვალოს. მათში კარგად აისახა ჰაზავათის სისხლიანი ეპიზოდები. ტ. ტაბიძე ალტაცებული დარჩა, აკი თვითონაც წერდა: „ერთი ვაცხადებ ჰაზავატსო.“⁶⁸

ხსენებული პუბლიკაციით მადლიერი პოეტი თავად აკ. განერელიასაც მეჰაზავათედ მიიჩნევდა, რაც კარგად წარმოჩნდა მისი ლექსების წამძღვარებულ მიძღვნაში: „საყვარელ და ძვირფას მეგობარს და ჩვენი ფორმალიზმის ერთ მეთაურს და „მეჰაზავათეს კაკო განერელიას.“⁶⁹

აკ. განერელიას შამილზე რომანის დაწერაც ჰქონდა განზრახული. მან წიგნიდან „შამილი“ გამოაქვეყნა კიდეც რამდენიმე მოთხრობა, „ჩირ-იურთი“, „იმამი ლოჟაში“, „ბოსკოს შეგირდი.“ „შამილის ერთი დღე“ და „ამზათი“, თუმცა ამ ნაწარმოებების კომპოზიციურად ერთ რკალში მოქცევა და სიუჟეტური ქარგის ერთ რომანად შეკვრა მაინც განუხორციელებელ ოცნებად დარჩა მწერალს.

მოთხრობაში „ჩირ-იურთი“ მწერალს სურს წარმოაჩინოს ტყვე შამილის სულიერი მღელვარება, რაც მშობლიური დაღესტნის მთებთან განშორებითაა გამოწვეული. როცა პოლკოვნიკმა ნოსტიცმა ექს-იმამს სურათი გადაუღო შამილის ბაგეებს ნალვლითა და სევდით აღსავსე სიტყვები დაცდა: „როცა განგება მოისურვებს სამუდამოდ დაუხუჭოს თვალები მოხუც შამილს, მაშინ ეს სურათი ეტყვის მიწაზე დარჩენილთ – აი, უფლის – მონა, რომლის ცხოვრება ზღაპარი არ ყოფილაო.“⁷⁰

აკ. განერელია ცდილობს შამილი წარმოაჩინოს დაუმორჩილებელი და გაუტყეხელი სულის ადამიანად, რომლის სულიერ დრამას მისივე სახის გამომეტყველება ამჟღავნებს. მწერალი უფაქიზესი ფერებით აცოცხლებს მოხუცი რაინდის გარეგნულ პორტრეტს:

– „შამილის პიროვნებაში ყველაფერი ძლიერ ნეფისყოფას და მბრძანებლობას, ჩვეულ ხასიათს ამჟღავნებდა. ხანდაზმულობის მიუხედავად მისი მიმოხვრა აღსავსე იყო საკუთარი ღირსების შეგნებითა და საზღვარმიჩენილი და მრისხანებანარევი გრაციით.“⁷¹

შამილი ვაჟითა და მოურიდებით თეატრში.

შამილის სამხედრო არსენალიდან სატევარმა და დამბაჩამ სამუდამოდ იყუჩა. მხოლოდ ღურბინდს შემორჩა მცირე დანიშნულება. თუმცა თუ შამილი ამ ღურბინდით ერთი თვის წინათ ჰაზავათის ვნებით შეპყრობილ მთიელებს აკვირდებოდა, დღეს იმავე ხელსაწყოთი ოპერის თეატრში უჩვეულო წარმოდგენას შესცქერის. თითქოს დაიქანცა სხეული გამუდმებული სისხლისღვრით. ომის ღვთაების ერთგული მსახური ამსოფლიური ლხენის თანაზიარი ხდება: – „ომი კი არა

ზოგჯერ თეთრი თაფლიც ჰბეზრდება ადამიანს. მხოლოდ უზენაესი კარნახით გადახდილი ომია ტკბილი და მწარეც. ვალაჰ, მთელ დუნიაზე ახლა არავინაა ზრახვათა და ფიქრთა ჩემი თანაზიარი!"...⁷² აცხადებს ექს-იმამი. რომლის ფიქრებისა და ზრახვების შეცნობა უახლოეს ადამიანებსაც არ ძალუძდათ. მიუხედავად ამისა მისი კათილშობილი და სათნო გამომეტყველების მიღმა მაინც სისხლისმღვრელი ფანატიკოსის თვალები იმზირებოდა, რაც რუსი ოფიცრის ყურადღების მიღმაც არ დარჩენილა და ნიშნისმოგებით გამოცრის კბილების კრაჭუნით – „გალიაში მთვლემარე ლომია, რომელსაც ძველი ბუნაგი ეზმანება."⁷³

თუმცა მთვლემარე ლომს ძველ ბუნაგში დაბრუნება არ ეწერა, რამეთუ ხალხს ომის ვნება დამცხრალი ჰქონდა უკვე. შამილი ამადაც ებრძოდა შეგნებულად ყოველგვარ ფუფუნებას, ვინაიდან გაზულუქებული ყოფა ომის ცეცხლს ანელებდა და მოზღვავებულ ენერგიას ადუნებდა მთიელებში. ამიტომაც თავადაც არასოდეს არ ისწრაფვოდა სიმდიდრის მოხვეჭისაკენ და მცირეთიდაც კმაყოფას არჩევდა. შვილები-სადმი მემკვიდრეობით გადასაცემ სიმდიდრეზე კი ორაზროვნად მიუთითებდა ექს-იმამი:

„ჩემმა ვაჟებმა კი თვითონვე უნდა იშოვონ საზრდო ისევე, როგორც მე ვშოულობდი მათ შრომითა და ჯაფით. მათთვის ეს გაცილებით ადვილი იქნება, რადგან ისეთ მემკვიდრეობას ვუტოვებ, რომლის ბადალი თვითონ არ მიმიღია. ისინი შამილის ვაჟები არიან!"⁷⁴

რაც შეეხება სულიერ მემკვიდრეს, ვისაც ძალუძდა შამილის დანყებული საქმის გაგრძელება, ექს-იმამს ასეთად არავინ არ ეგულება. ამიტომაც როცა ეკითხებოდნენ, თუ ვის შეეძლო ამ მხარის ისევ მიუვალ ციხე-სიმაგრედ გადაქცევა, ის მშვიდად პასუხობდა, – „არა კავკასია ახლა კალუგაშია."⁷⁵

აკაკი განერელიამ კავკასიის ომის აგონია სრულყოფილი სიცხადით აღწერა ნოველაში „აზმათი". რუსეთის იმპერიის მარნუხებში მოქცეული კავკასიის მთიანეთი თავისუფლების ცეცხლით ინვოდა. მწერალი თანაგრძნობითა და გულისტკივილით გადმოგვცემს თვისტომთა ღალატური საქციელით გულგასენილი ნაიბის აზმათის სულიერ სამყაროს, რომელმაც თავისი უკანასკნელი თავგანწირული გაბრძოლე-

ბით პირადი ცხოვრებისეული ხვედრი თავისავე ლამაზი ქვეყნის საერთო ბედის ნაწილად აქცია.

შ ა მ ი ლ ის ნ ა ი ბ ე ბ ი

აკ. გაწერელიამ პირადად მოინახულა ის ადგილები, სადაც შამილი დაიბადა, გაატარა ყრმობის წლები. მართალია, მისი სახლის ალაგი რუსებს შეგნებულად გაუვერანებიათ და ყანად უქცევიათ, თუმცა ეს ნასახლარიც ნაღვლიან განცდებსა და ფიქრებს ალუძრავს მწერალს. აქ ხომ გატაცებუ-

ლი ქართველი ქალები იმყოფებოდნენ ტყვეობაში. აქ იზრდებოდნენ და მეომრებად ყალიბდებოდნენ შამილის ბავშვები. აქვე, საიდუმლო სერობაზე, საბრძოლო ოპერაციები იგეგმებოდა. გარდასულ დღეთა გზნება და ხილვა პოეტური შთაგონების წყარო ხდება მწერლისათვის:

„და აქ შამილის ბინადრობს ლანდი,
მგზავრი მას თვალებს ვერ აურიდებს
ძირს დევს ვედენო და ზევით ანდი
და ძველ ალთქმისკენ უხმობს მურიდებს.“

მწერალს აგონდება დაღესტნური თქმა: „როგორი ამინდიც არ უნდა იყოს სხვაგან, ღუნიბში მაინც წვიმია.“⁷⁶ იქნებ იმაც წვიმს მუდამუჟამს ღუნიბში, რომ იქ მთის არწივი შამილი დაატყვევეს. ღუნიბი ხომ დაღესტნის გულია. მამაც მიურიდთა აღზევებისა და დაცემის ალაგი, ექს-იმამ შამილის მწარე და შავი ვატერლო.

აკ. განერელიამ შამილის გარდაცვალებიდან 70 წლის თავზე გაზ. „კომუნისტში“ გამოაქვეყნა წერილი „შამილი“, სადაც მეცნიერული სიზუსტითა და ობიექტურობითაა ახსნილი შამილის ფენომენი. ამ წერილმა განსაკუთრებული ზემოქმედება მოახდინა ლადო ასათიანზე, რომელმაც თავისი ალტაცება მეგობრისადმი გაგზავნილ წერილში სრულად გაამჟღავნა:

– „შენი „შამილი“ ნაწიკითხე. მომეწონა. უთუოდ შესანიშნავი იქნება შენი დიდი ნიგნი. მე შამილზე დიდი ხანია მინდა დავეწერო ერთი პატარა ლამაზი ლექსი. შენმა წერილმა ამაღებინა კალამი ხელში, მაგრამ მაინც თავი შეიკავე. შემეშინდა მექაში აქლემით მიმავალი ღმერთის თეთრი აჩრდილისა.“⁷⁷

დიდი რეზონანსი გამოიწვია ე.უბილაეას რომანმა „შამილი“. ნაწარმოების სიუჟეტური რკალი შამილის მიერ კახეთის აკლებისა და დარბევის ფონზეა აგებული. ავტორი მხატვრული ხერხებით ცდილობს ცდილობს შამილის საქართველოში გამოლაშქრება, წინანდლის აოხრება და იქიდან ტყვეების გატაცება ახსნას იმამის ქართველებისადმი არამტრული განწყობით, არამედ საკუთარი შვილის ჯემალ-ედ-

დინის რუსთა ტყვეობიდან გამოხსნის სურვილითა და წადი-
ლით.

თუმცა მწერალი შამილის სახელმწიფოებრივი მასშტა-
ბით აზროვნებასაც წარმოაჩენს, რაც გამოიხატება უპირვე-
ლესად იმით, რომ რუსეთის ლეკურზე მოცეკვავე ქართვე-
ლობამ, როგორც აგრესორის მოკავშირემ, ორმაგად უნდა
ინვნიოს მამაცი მთიელების მსახვრალი ხელი. რომანში
სრულყოფილადაა წარმოჩენილი შამილის ხასიათი და გან-
წყობა მისი ქართველი ტყვეებისადმი შემწყნარებლური მოპ-
ყრობის ფონზე. შამილის აზრით ქართველმა ტყვე ქალებმა
თავიანთი მაღალი ზნეობითა და ტყვეობაში გამოჩენილი სა-
ოცარი სიმტკიცით საყოველთაო პატივისცემა დაიმსახურეს
მთიელებში.

რომანში რეალისტური ფერებითაა ასახული შამილის
განცდები და სულიერი დრტივნა თავისი უკანასკნელი თავ-
შესაფრის გუნების აღების კვირაძალს. ურწმუნო გიაურებით
გარშემორტყმულ იმამს რუსთა ტყვეობაში მოხვედრის სა-
ფრთხე როდი აღელვებს მარტო, არამედ მთიელთა შეურ-
ყვნელი სულიერი სამშვიინველის შებილწვის საშიშროება და
კავკასიის დაჩოქების შემზარავი პერსპექტივა.

შამილის მებრძოლი სული და უნაპირო რადიკალიზმი
საოცარ სიმძაფრესა და ემოციურ მუხტს მმატებდა ი. გრი-
შაშვილის პოეტურ სტრიქონებს. პოეტის ეროვნულ გან-
ცდებს და ფიქრებს არ შორდება შამილის ნაღვლიანი, ასკე-
ტური თვალების მზერა:

„მე დავდიოდი როგორც შამილი
მერმისის ფიქრი კვალდაკვალ მსდევდა
და იზრდებოდა გულში შხამივით
ბესიკის ბაღში გაზრდილი სევდა.“

„გენიოსების ბედი თბილისის ბაზარზე.“

ნიშანდობლივია, რომ გალაკტიონ ტაბიძეს 1913 წელს
დაუწერია პოემა „შუანეთა“, რომელიც პოეტს ლიტერატორ-
თა წრეში წაუკითხავს. პოემას დიდი მოწონება ხვდა წილად,
თუმცა მგოსანს ეს თხზულება დაეკარგა, რასაც თავადაც
ძალიან ნაღვლობდა. ზოგიერთი კრიტიკოსის მიერ გამოით-

ქვა ვარაუდი, რომ „შუანეთას“ სიუჟეტი აგებულია ფრანგი ანა დრანსეს შამილის ტყვე ქალების“ შინაარსის მიხედვით. თუმცა ამ თვალსაზრისს არ იზიარებს ნ. ტაბიძე, რომლის მოსაზრებით ასეთი ვარაუდი აუცილებლად საჭიროებს საყრდენს. მარტო სახელით იდენტიურობა საკმარისი როდია. მართალია, პოემას შამილის ცოლის შუანეთას სახელი ჰქვია, მაგრამ ეს არგუმენტი არაა საკმარისი საფუძველი იმისათვის, რომ „შუანეთაში“ წარმოჩენილი პერსონაჟი შამილის პერსონაჟად ვიგულისხმოთ. სამართლიანად აღნიშნავს ნ. ტაბიძე: „ზოგადი თეორიული მსჯელობა შორს წაგვიყვანდა. უფრო უპრიანია მივმართოთ ფაქტებს. ფაქტები კი სრულიად საპირისპიროს ღალადებენ. არავითარი კავკასიის ბრძოლები და შამილი, არც ლეგენდარული იმამის ცოლი და არც ანა დრანსეს ნიგნზე „დაფუძნებული სიუჟეტი“.78

ნ. ტაბიძის მიერ მოკვლეული პოემის შემორჩენილი ფრაგმენტებიც ცხადყოფს, რომ „შუანეთა“ სულ სხვა ხასიათისა და სიუჟეტის ნაწარმოებია და მასში შამილისა და მისი მეუღლის სასიყვარულო ურთიერთობა როდია ასახული. თუმცა ისიც უდავოა, რომ გალაკტიონისათვის ცნობილი იყო შამილის მეუღლის შუანეთას ფიგურა და არც ისაა გამორიცხული, რომ სწორედ იმამის ცოლის სახელი ისესხა მგოსანმა თავისი პოემის დასათაურებლად.

დაუნდობელი სარკაზმითა და ცინიზმით ამხელს მიხ. ჯავახიშვილი ქართული არისტოკრატიის ფუქსავატურ ყოფას და სულიერ გაორებას რომანში „არსენა მარაბდელი.“ მწერალი თვალნათლივ წარმოაჩენს მეღიქიშვილების, ერისთავების, ორბელიანების, ყიფიანების წარზოცილ ღირსებას, რომლებიც დაღესტნის მთებში ლაშქრობას და აქ აულების აწიოკებას საგაზაფხულო ნადირობად მიიჩნევდნენ:

– „შამილი დიდ ძალაში შესულიყო და სანადირო მხეცად გადაქცეულიყო. მისი დაჭერა ისეთივე გმირობად იყო მიჩნეული, როგორც ერთ დროს ნაპოლეონის განდევნა იყო მოსკოვიდან. ამიტომ ყველა მას დასდევდა, გაზაფხულზე დაღისტანში გარბოდა და ზამთრის პირას ხელცარიელი მორბოდა. წარჩინება და ფული მაინც მოჰქონდათ და გაუთავებლად მოელოდნენ ახალ გაზაფხულს რათა ხელახლა ენადირათ, ახალ-ახალი სოფლები დაენვათ, ისევ უამრავი სისხლი დაენთხიათ, ქვრივ-ობოლი მოემრავლებინათ, ცრემლის გუბეები დაეყენებინათ და ისევ წყევლა-კრულვა, ისევ ორდენები და ისევ ფული წამოეღოთ.“⁷⁹

მ. ჯავახიშვილის მიერ მოყვანილ ამ ციტირებაში ნათლად ჩანს დამოწმებული ქართველი თავადაზნაურობის შელახული ღირსება და ნაციონალური თვითშეგნების უქონლობა, მათი მტაცებლური ხასიათი და გამუდმებული ლტოლვა სხვათა დამოწმებისათვის. თუმცა მწერალი სიამაყით აღნიშნავს, რომ მიუხედავად რუსეთის იმპერიის მიერ კავკასიაში უმოწყალოდ დანთხეული სისხლისა მაინც ვერ იქნა ძლეული მთიელთა თავგამეტებული წინააღმდეგობა. გარეშე ძალამ ვერ ალაგმა სრულად ჩეჩენ-დაღესტნელთა გააფთრებული ბრძოლისუნარიანობა. ქანცგამწყვეტი ომებისაგან დაშრეტილი შამილის ეროვნული სხეული კვლავაც ბობოქრობს და

ახალი ბრძოლებისათვის რაზმავს კავკასიის ამაყ მიურიდებს:

— „ოცდაათი წელინადია, რაც უზარმაზარი რუსეთი ერთ მუჭა ხალხს ყოველ წელს ამარცხებს, მაგრამ დამარცხებული კვლავ გაშმაგებული იბრძვის და ოცდაათ წელინადს კიდევ იბრძოლებს.“⁸⁰

კავკასიის ერთიანობის გრძნობითაა გამსჭვალული გრ. რობაქიძის ნოველა „იმამ შამილი“. მოთხრობას ჰეროიკული სული ლეიტმოტივად გასდევს. ომის ვნება მიღებულია დამარცხებულ და ღირსებააყრილ ქართველებში, სამაგიეროდ ის მძლავრობს მთიელ კავკასიელთა სხეულში, რომელთა აღტკინებას და დაუმორჩილებლობას იმამი შამილი განასახიერებს, რასაც თავად მწერალი აღნიშნავს კავკასიური ნოველების წინათქმაში: „ნოველა „იმამ შამილი“ ხდება ჩრდილოეთ კავკასიაში: ჰეროიკული—რაც ახასიათებს მთელ კავკასიას, რომლის კლდეებზე, თქმულებით, პრომეთე იყო მიჯაჭვული—ცდილა ასახულიყო სახელგანთქმული მთიელი მეთაურის ფიგურაში.“⁸¹

ჩვიდმეტი წელია ძლევამოსილი შამილი მედგრად იგერიებს რუსთა შემოსეულ ურდოებს. კავკასიის თავისუფალნი შვილნი ლალად და მამაცურად იცავენ მშობელ მიწის ყოველ ნაკვეთს. ჩვიდმეტი წელია მუსრს ავლებენ სისხლით გაღეშებულ რუსთა ბრბოებს, რომლებიც როგორც ზვავნი მოხეტიაილნი ისე ეტანებიან და ეხეთქებიან მათ შეუვალ მაღლობებსა და ველებს. უიმედობამ დაისადგურა შამილის ნაიბების ცნობიერებაში. სისხლის ნთხევით დაღლილი კავკასია ზავს საჭიროებდა. მაგრამ ვინ გაბედავს შეატყობინოს შამილს რუსებთან დაზავების აუცილებლობა. ეს მძიმე მისია შამილის დედამ იტვირთა, რომელსაც სიგიჟემდე უყვარდა თავისი რაინდი შვილი, თუმცა მისი უტეხი და დაუდგრომელი ხასიათიც იცოდა. თრთოლვით გახშირებდა ნაიბთა გულნადები მოხუცი დედის ბაგეთაგან. საშინელმა ბოლმამ და სიბრაზემ წაღეკა შამილის სულის სიმშვიდე, ავი ფიქრები მოეძალა ბრძოლის ჟინით თავანწყვეტილ სარდალს: „ზავი – ეს ხომ დალი იქნება სირცხვილისა! არა და არა! უძლეველნი ნაშიერნი უძლეველ ავართა, რომელთაც ერთხელ თვით შაჰ-

ნადირიც უკუაქციეს ძარღვშეშინებული – ეს ქედმაღალი და რევი ხალხი რუსეთის მეფეს დაემორჩილოს?! არასოდეს!"⁸²

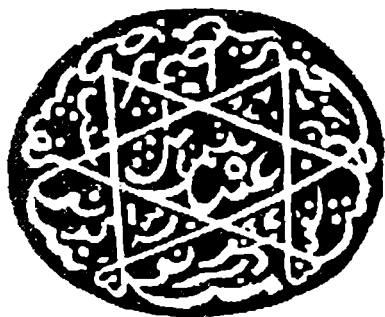
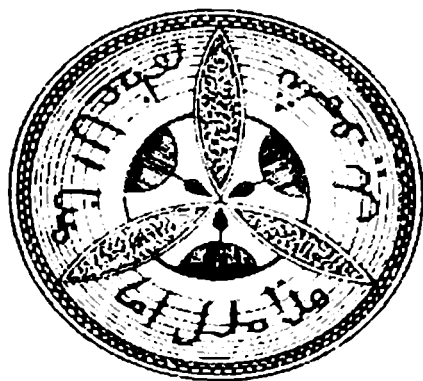
ლოცვადდავრდომილი იმამი იდუმალ ხმას მიენდო. ზავი თუ ომი – რას ამცნობს ალლაპი მთიელთა რჩეულს. ზავის მომხრეებმა სასჯელი უნდა იწვნიონ საკუთარ თავზე და ეს სასჯელი უნდა იყოს შეუვალი და სასტიკი, ისეთი რამაც ომის სუნთქვა კიდევ უფრო გაამძაფროს და დაზაფროს. სმენადქცეულ ხალხს საშინელ ტალღად დაენია იმამის შემადრწუნებელი განაჩენი:

– „ასჯერ სახრე მას ვინც პირველმა გაუწყათ ზავის ჩამოგდების განზრახვა.“⁸³

სუნთქვაშეკრული ხალხის წინაშე შამილის დედა აღიმართა. სწორედ მის დამტკნარ სხეულს უნდა დასცემოდა მიურიდის მიერ მოქნეული სახრე. დედის მაგიერ ნამიერი ცდუნების სიმძიმე შვილმა უნდა ზლოს. მწერალი სულისშემძვრელი ექსპრესიულობით წარმოაჩენს შამილის სულის მღელვარებასა და ომის ზავზე გამარჯვების მოწონსხულ სურათს:

შამილი და მისი შვილები

„უეცრად მოეშვა საფეხურს იმამი. მოიხია ჩოხა. იწყო გაშიშვლება მხარ-ბეჭისა. გასძახა თან მაგარი ხმით: „მე შვილი ვარ ამისა. იგი მოხუცია. 95 ჯერ მე სახრე – 5 ჯერ დედას! შეუდექ ასსელდერ! შამილის წინ აღიმართა მთელი გუნდი ნაიბთა. აშიშვლებულნი ხმალნი აელვარდენ. „არ გვინდა ზავი! ბრძოლა ბოლომდე! ⁸⁴“

რა ჯებირი შეაკავებთ და რომელ უფსკრულს შეუშინდებიან ომის ნავარდით გახელებული შამილის მიურიდები?! – კითხულობს გრ. რობაქიძე და კავკასიის ხალას რიტმზე როკვად აღტკინებულ მთიელებს თავისუფლებისათვის გამართულ უსასრულო მარათონში დაუმორჩილებლობასა და რაინდულ შემართებას უქადაგებს.

კ. გამსახურდია კავკასიურ ომს ნათლავს, როგორც ნამდვილ სამხრეთის რესპუბლიკის ბრძოლას ჩრდილოეთის აბსოლუტური მონარქიის წინააღმდეგ და ამ ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობის თავკაცად შამილს მიიჩნევს, რომელსაც გარიბალდზე, კრომველზე და ნაპოლეონზე მაღლა აყენებს.

შამილს, უწინარესად ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხები ერთ მუშტად უნდა შეეკრა და ერთი რწმენით შეეკავშირებინა, რაც ფრიად საძნელო საქმეს წარმოადგენდა, ვინაიდან ამ ხალხებს განსხვავებული კულტურული თუ პოლიტიკური იდეალები გააჩნდათ. შამილმა დიდი ნებისყოფის წყალობით შეუძლებელი შესძლო. მწერალი არ მალავს თავის აღტაცებას მისი პიროვნებით: „რა დიდი ორგანიზაციული ნიჭის

პატრონი უნდა ყოფილიყო შამილი, ესოდენ დაქსაქსული იდიომით, ეთნიური თვისებებით და ტრადიციით განსხვავებული პანია ტომები რომ შეადულაბა და უშველებელ ვეშაპს შეება." ⁸⁵.

კ. გამსახურდიასათვის შამილი ფოლადის ნებისყოფით აღსავსე კაცია, რომელსაც მარტოდმარტო ძალუძს ქვეყნიერების შეცვლა. 12 წლის ფაფახიანი ლეკი ბიჭის ენერგიული ქმედება და სიმარდე მწერალს იმის რწმენას უნერგავს, რომ შამილისნაირი ვაჟკაცები კავკასიის მთაში კიდევაც დაიზრდებიან: „რა ვიცი, ეგ პატარა ბედრუგუნა ლეკის ბიჭი ოდესმე უფრო დიდ სიმამაცეს არ გამოიჩინებს, ვიდრე შამილმა აჩვენა თავის დროის ქვეყანას." ⁸⁶.

კ. გამსახურდია გამოთქვამდა უკმაყოფილებას იმის გამო, რომ შამილმა შესაფერისი გამოსხმაურება ვერ ჰპოვა ვერც ქართულ პოეზიაში და ვერც მსოფლიო პოეზიაში. მისი აზრით „შამილი რომ დასავლეთში გაჩენილიყო, ევროპელი ისტორიკოსები ქვეყანას შესძრავდნენ. როგორი ხალასი გმირული ეთოსი, როგორი უანგარო თავდადება და სიმამაცე! ⁸⁷.

მწერლის მიერ აფხაზურიდან თარგმნილი და ქართულ ყაიდაზე შექმნილი ლექსიც ამის დასტურია, თუ როგორი ნაციონალური სულისკვეთებით შეუძლია პატარა ხალხებს დიდი იმპერიებისადმი დაპირისპირება.

„შამილი და ერამხუტი
ეძგერენო თურმე რისებს,
ერამხუტის ძველი ხმალი
ელავდაო ვით ირისე

გალმა იდგა ერმოლოვი
და გამოლმა იყო ფლატე
შემოესმა: „ერამხუტო,
მეფეს რატომ უღალატე
გადასძახა ერამხუტმა
მთებმა რისხვით დაიგრგვინა
შენ და შენი რუსხელმწიფე
ორივ ღმერთმა შეგარცხვინათ."

შამილი მექაში

კ. გამსახურდიას რომანში „ევროპა გალიაში“ გაკვრი-
თაა მოხსენიებული შამილის სახელი, რომელსაც ისეთი კოს-
მოპოლიტური მრწამსით შეპყრობილი ადამიანები ემტერე-
ბიან, როგორიც მონტოიფელია. ის წარმოშობით გერმანე-
ლია, თუმცა ამაცობს, რომ მისი წინაპრები რუსების მხარ-
დამხარ იბრძოდნენ შამილის ამბოხების ჩასახშობად. თავ-
მოშვნოდ აცხადებს გერმანელი ოფიცერი: „პაპაჩემმა სას-
ტიკად დაამარცხა შამილი გერგებელთან. მისმა ბატარეამ
ჰაერში ააფრინა ნაიბი ჰუსეინი.“⁸⁸

გერმანელი ოფიცრისათვის, რომელსაც კ. გამსახურ-
დია მაჰარაჯას მაიმუნს უწოდებს, სამშობლო სხვა არაფერია
თუ არა სენტიმენტალ მწერლებისა და ისტორიკოსების მო-
ნაგონი ზღაპარი. ამიტომაც ომის დაწყების შემთხვევაში ეს
უსამშობლო კონდოტიერი მზადაა უმალ მიაშუროს იმ
პოლკს, რომლის ჯარისკაცები ერთ დროს უმოწყალოდ ხო-
ცავდნენ მამაც მთიელებს. სამწუხაროდ მწერალს რომანი
დაუმთავრებელი დარჩა და შესაბამისად შამილის ფენომე-
ნიც ბოლომდე გაუხსნელი და დაუმთავრებელია, თუმცა ამ
პატარა ეპიზოდითაც ნათლად ჩანს, თუ როგორი სიმპათიით
იყო განწყობილი კ. გამსახურდია კავკასიის მთის არწივი-
სადმი.

კ. გამსახურდიას მითითებით საქრისტიანოს ყალბი
ილუზიით დაბრმავებულმა და მოხიბლულმა ქართულმა
არისტოკრატია გადამწყვეტი როლი ითამაშა შამილის ჰაზა-
ვატის ლიკვიდირებაში. მწერალი სასტიკად ამათრახებს ამ-
გვარ ზნედაცეულ ადამიანებს: „ქართველმა თავადაზნაუ-
რობამ ყოვლად სამარცხვინო როლი ითამაშა კავკასიის კამ-
პანიაში. ჩვენი მოწინავე საზოგადოების ნაწილი დაიბნა, ნა-
წილი სავსებით გულგრილად შესცქეროდა, თუ როგორ სცე-
ლავდა კავკასიის ფოლადის ჯაგარს რომანოვების პრუსაკუ-
ლად აღზრდილი სოლდატესკას სწორყუიანი ხმალი.“⁸⁹

ქართველმა თავადაზნაურობამ თავისი ნიჭი რუსული
ზარბაზნების კვამლში გაახვია. მწერალი აძაგებს და ავად-
სახსენებელთა სიაში მოიხსენიებს პავლე ციციშვილს, რომე-
ლიც ყოვლად უპრინციპო, კონდოტიერი და უსამშობლო
ავანტიურისტი იყო. ადამიანი, რომელიც წარმოადგენდა ტი-
პიურ განსახიერებას გაყიდული თავადაზნაურობისა. მწერა-

ლი ამუნათებს გრ. ორბელიანს, რომელიც თავის კერძო წერილებში ტრაბახობს კიდეც, თუ როგორ ააყვანიდა ხიშტებზე საცოდავი ჩეჩნები.

კ. გამსახურდიას მინიშნებით გრ. ორბელიანს პოლიტიკური გულთამხილობა არ გააჩნდა. ის ბუნდოვნად ერკვეოდა პოლიტიკის რთულ საკითხებში. პოეტი თავის ლექსებში ერთნაირი გულმოდგინებით უმღერის პირსისხლიან ნიკოლოზ პირველს და დავით აღმაშენებელს, რადგანაც მისი ღრმა რწმენით რუსეთის მეფის სამსახური და ერთგულება საქართველოს აღორძინების საწინდარი იქნებოდა. მწერალი ერთგან აღნიშნავს: „გრიგოლ ორბელიანს, რომელიც სიჭაბუკეში ოცნებობდა ორთავიანი არწივის ჭანგებისაგან საქართველოს განთავისუფლებისათვის, იმდენი ორდენი და პატივი მიანიჭა ნიკოლოზ პირველმა, მას, უკვე სიბერეში გადამდგარს, ილუზია წარმოესახა, თითქოს ქართველი თავადაზნაურობისა და ქართველი ხალხის ისტორიული მისიის გაგრძელება იქნებოდა ცარისტული იმპერიალიზმისათვის ხმლით მიშველიება.“⁹⁰

კ. გამსახურდიას აზრით გრ. ორბელიანის პოლიტიკური მრწამსი მცდარი იყო, რადგანაც ის „ქართული პატრიოტიზმისა“ და რუსული მონარქიზმის ჰარმონიულად შერწყმის შესაძლებლობას აღიარებდა. რაც შეეხება ნიკ. ბარათაშვილს, ის გაუგონარ პასიურობას იჩენს. კ. გამსახურდიას რწმენით „მერანის“ ავტორი პოლიტიკურ შორსმჭვრეტელობას ვერ ავლენს, როცა ის შურისძიების გრძნობით ანთებული იმუქრება და მთიელების დამონების სურვილს ავლენს. მწერალი გამოთქვამს წუხილს იმის გამო, რომ ნიკ. ბარათაშვილს და იმდროინდელ მოწინავე ინტელიგენციას არ ესმოდა, თუ რას მოასწავებდა საქართველოსათვის შამილისა და მისი ფანატიური რწმენით შეპყრობილი მიურიდების მუხანათურად განადგურება.

კ. გამსახურდიასათვის შამილი უწინარესად აღიქმება, როგორც კავკასიელი ხალხების თავგანწირული, დაუოკებელი სულის გამოვლინება, კაცი, რომელიც ათეული წლების მანძილზე თავგამოდებით ებრძოდა რომანოვების ბნელ ჟამს, რომელსაც იმ დროებში შეყეფვასაც ვერავინ უბედავდა. მწერლის აზრით მიუხედავად მარცხისა შამილი მაინც თავისი რწმენისა და პოლიტიკური მრწამსის მიმართ შეური-

გებელი რჩებოდა. უმთავრესი კი ის იყო, რომ იმამი ვალმოხ-
დილი და პიარნათელი ეგებებოდა თავისი ცხოვრების მიმ-
წუხარს: „მე ფაქტით ვიყავი შეკრული ჩემს ხალხთან... მე გავა-
კეთე ჩემი საქმე. სინდისი ჩემი წმინდაა, მთელი კავკასია,
რუსები და ევროპის ყველა ხალხი გამამართლებენ, რადგან
მე მხოლოდ მაშინ დავნებდი, როცა შაებში ხალხი ბაღახით
იკვებებოდა.“⁹¹

კ. გამსახურდიას ღრმა რწმენით მიუხედავად შამილის
მეომრული სულისა და ჩეჩნეთ-დაღესტნელთა თავგანწირუ-
ლი ბრძოლისა, კავკასიელ ხალხთა თავისუფლებას მკვდრე-
თით აღდგომა არ ენერა მანამ, ვიდრე ქართველები და მთიე-
ლები ხელისულ-გაყრილები არ იოშებდნენ რუსული ტირანი-
ის წინააღმდეგ. ამ სამართლიან ომში კი თავად კ. გამსახურ-
დიას ეროვნულ-პოლიტიკურ იდეალებს განსაკუთრებული
მნიშვნელობა მიენიჭებოდა, რასაც სამართლიანად აღნიშ-
ნავს ზ. გამსახურდია „მეოცე საუკუნეში მცხოვრები ჩოხო-
სანი კ. გამსახურდია ოდესმე ისევე სიმბოლურად იქნება აღ-
ქმული, როგორც ჩოხოსანი შამილი-მეცხრამეტეში, სიმბო-
ლო კავკასიის თვითმყოფადობისა, კავკასიის წინააღმდეგო-
ბისა“⁹². სწორედ, საერთო-კავკასიური ფრონტის შექმნა და
პოლიტიკური იდეალების ერთი მიზნით განმსჭვალვა იძლე-
ოდა იმის რეალურ განცდას, რომ შამილის ოცდახუთწლიანი
ბრძოლა რუსეთის ექსპანსიის წინააღმდეგ კი არ სრულდე-
ბოდა, არამედ ახალ ფაზაში შედიოდა და მომავლის ხილვებს
მომეტყულებელი პერსპექტივით აახლოვებდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ალ. ფრონელი. მთის არწივი შამილი. თბ., 1914. გვ. 17.
2. აკ. განერელია. რჩეული ნაწერები. თბ., 1961. გვ. 513.
3. ალ. ფრონელი. გვ. 13.
4. იგივე.
5. ნიკ. ბარათაშვილი. თხზულებანი. თბ., 1966. გვ. 190.
6. იქვე, გვ. 176.
7. იგივე.
8. ილ. ორბელიანი. რვა თვე შამილის ტყვეობაში. თბ., 1991. გვ. 38.
9. დასას. ნაშრომი. გვ. 34.
10. იქვე, გვ. 71.
11. იქვე, გვ. 70.
12. აკ. განერელია. რჩეული ნაწერები. გვ. 511.
13. გრ. ორბელიანი. წერილები. თბ., 1936. ტ. I გვ. 99.
14. დასას. ნაშრომი, გვ. 71.
15. ნიკ. ბარათაშვილი. დასას. ნაშრომი. გვ. 7.
16. გრ. ორბელიანი. ტ. I გვ. 156.
17. ი. მეუნარგია. ცხოვრება და ღვაწლი გრიგოლ ორბელიანისა. თბ. 1905. გვ. 73.
18. გრ. ორბელიანი. დას. ნაშრომი. ტ. I გვ. 183.
19. აკ. განერელია. დას. ნაშრომი. ტ. II გვ. 19.
20. გრ. ორბელიანი. ტ. I გვ. 150.
21. იქვე, ტ. I გვ. 82.
22. იქვე, ტ. II გვ. 210.
23. იქვე, ტ. II გვ. 89.
24. იქვე, ტ. II გვ. 94.
25. იქვე, ტ. II გვ. 105.
26. იგივე.
27. ი. მეუნარგია. დას. ნაშრომი. გვ. 61.
28. გრ. ორბელიანი. ტ. II გვ. 206.
29. ი. მეუნარგია. დას. ნაშრომი. გვ. 71.
30. გრ. ორბელიანი. ტ. II გვ. 226.
31. გრ. ორბელიანი. ტ. I გვ. 138.
32. იგივე.
33. გრ. ორბელიანი. ტ. II გვ. 32.
34. იგივე.

35. იგივე.
36. იგივე.
37. ლ. ტოლსტოი. კავკასიური მოთხრობები. თბ., 1968. გვ. 345.
38. გრ. ორბელიანი. წერილები. ტ. II გვ. 19.
39. აკ. განერელია. ნოველები. თბ., 1966 გვ. 73.
40. ე. მაღრაძე. გრ. ორბელიანი გვ. 140.
41. გრ. ორბელიანი წერილები. ტ. II. გვ. 33.
42. იქვე, გვ. 37.
43. ალ. დიუმა. კავკასია. თბ., 1963, გვ. 47.
44. იონა ვაკელ;ი პიესები თბ., 1969, გვ. 69
45. იქვე, გვ. 175.
46. იქვე, გვ. 260.
47. გრ. ორბელიანი. ტ. II. გვ. 278.
48. იქვე, ტ. I, გვ. 21.
49. ალ. ფრონელი. მთის არწივი შამილი. თბ. 1914. გვ. 49.
50. იქვე, გვ. 51.
51. იქვე, გვ. 52.
52. იქვე, გვ. 54.
53. ბუჭურაული. სამი იმამი. გვ. 7.
54. ე. მაღრაძე. გულითა მართალითა. 1979. გვ. 76.
55. მიხ. ჯავახიშვილი. თ. VI. გვ. 128.
56. აკ. განერელია. დასს. ნაშრომი. გვ. 567.
57. ილია ორბელიანი. რვა თვე შამილის ტყვეობაში. გვ. 98.
58. ქართული პროზა. ალ. ყაზბეგის მოთხრობები. 1988. ტ. XI. გვ. 347.
59. იქვე, გვ. 379.
60. იქვე, გვ. 340.
61. იქვე, გვ. 382.
62. იქვე, გვ. 431.
63. იქვე, გვ. 457.
64. იქვე, გვ. 447.
65. იგივე.
66. ალ. ყაზბეგი. „ნამწყესარის მოგონებანი“. ტ. VI. გვ. 488.
67. შ. აფხაიძე. მახსოვს მარადის. თბ. 1988. გვ. 135.
68. აკ. განერელია. ნარკვევები. პორტრეტები, ლექსთმცოდნეობა. თბ., 1988, გვ. 252.
69. იქვე, გვ. 253.

70. აკ. განერელია. ნოველები. თბ., 1960. გვ. 73.
71. იქვე, გვ. 76.
72. იქვე, გვ. 86.
73. იქვე, გვ. 87.
74. იქვე, გვ. 102.
75. იგივე.
76. იქვე, გვ. 108.
77. ლ. ასათიანი. ერთტომეული 1979. გვ. 362.
78. ნ. ტაბიძე. „გალაკტიონი“. თბ., 2000. გვ. 362.
79. მიხ. ჯავახიშვილი. თხზ. ექვსტომეული. ტ. IV, გვ. 279.
80. იგივე.
81. გრ. რობაქიძე. ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია. 1996. გვ. 196.
82. იქვე, გვ. 197.
83. იქვე, გვ. 138.
84. იქვე, გვ. 139.
85. კ. გამსახურდია. თხზ. ათტომეული. უკრაინის თემიდი. ტ. VII. გვ. 189.
86. იგივე.
87. იგივე.
88. კ. გამსახურდია. ევროპა გალიაში ტ. VII, გვ. 49.
89. კ. გამსახურდია. უკრაინის თემიდი. ტ. VII, გვ. 191.
90. კ. გამსახურდია. ტ. IX. გვ. 511.
91. აკ. განერელია. რჩეული ნაწერები. გვ. 516.
92. ზ. გამსახურდია. წერილები, ესეები, თბ., 1981, გვ. 524.